

Olakšavanje približavanja sa Zakonodavstvom EU-a

Dalja podrška razvoju trgovine na Kosovu

Identifikacioni br. Projekta

EuropeAid/138565/DH/SER/XK

Ugovor o Uslugama bo. 2018/395-320

**TRGOVINA USLUGAMA KOSOVA SA DRŽAVAMA
ČLANICAMA EU I CEFTA**

Vaše kontakt osobe u
GFA Consulting Group GmbH su

Ms Martina Bernauer (Direktor Projekta)
Mr Luis Abugattas (Vođa Tim)

Kosovo

Dalja podrška razvoju trgovine na Kosovu
Broj Ugovora 2018/395-320

Izveštaj
Akt br. 2.2.8 – Trgovina uslugama Kosova sa državama članicama EU i CEFTA

Autori:
Luis Abugattas
Shqipe Jashari Sekiraqa
Xhorxhina Bami

Datum: maj 2020

Izjava o odricanju odgovornosti

Ova publikacija nastala je uz finansijsku podršku Evropske unije. Njen sadržaj isključiva je odgovornost autora i GFA Consulting Group GmbH i ni na koji način ne može biti smatran da odražava stavove Evropske unije

GFA Consulting Group GmbH

Eulenkrogstr. 82
D-22359 Hamburg
Nemačka

Tel: +49 (40) 6 03 06 170
Faks: +49 (40) 6 03 06 159
E-mail: martina.bernauer@gfa-group.de

Pregled sadržaja

1. Uvod	Error! Bookmark not defined.
2. Trgovina uslugama na Kosovu: Regulatorno ukruženje	3
2.1 SSP	3
2.2 CEFTA Sporazum.....	4
3. Kosovska bilateralna trgovina uslugama sa EU i CEFTA	6
3.1 Kosovska bilateralna trgovina glavnim podsektorima usluga sa zemljama članicama EU.....	6
3.1.1 <i>Putovanje</i>	Error! Bookmark not defined.
3.1.2 <i>Transport</i>	12
3.1.3 <i>Telekomunikacije, Računarske i Informacione Usluge (RIU)</i>	15
3.1.4 <i>Ostale Poslovne Usluge</i>	17
3.1.5 <i>Zaključci i Preporuke za Smer Kosova u Trgovini Uslugama sa EU</i>	18
3.2 Kosovska Trgovina glavnim podesktorima usluga sa CEFTA strankama	19
3.2.1 <i>Putničke usluge</i>	Error! Bookmark not defined.
3.2.2 <i>Ostale poslovne usluge</i>	22
3.2.3 <i>Telekomunikacije, Računarske i Informacione Usluge (RIU)</i>	23
3.2.4 <i>Zaključci i Preporuka za Trgovinu Uslugama Kosova sa CEFTA Strankama</i>	24
4. Zaključne napomene	25
5. Aneks 26	
5.1 Podaci o trgovini uslugama sa EU.....	26
5.1.1 <i>Tabela 1: Ukupna Kosovska Trgovina Uslugama sa EU u milionima Evra</i>	26
5.1.2 <i>Tabela 2: Turističke Trgovinske Transakcije Kosova sa EU u milionima Evra</i> ...	27
5.1.3 <i>Tabela 3: Transportna Trgovina Kosova sa EU u milionima Evra</i>	28
5.1.4 <i>Tabela 4: Građevinske Trgovinske Transakcije Kosova sa EU u milionima Evra</i>	29
5.1.5 <i>Tabela 5: Trgovinske Transakcije Osiguranja i Penzijskih Usluga Kosova sa EU u milionima Evra</i>	30
5.1.6 <i>Tabela 6: Trgovinske Transakcije Finansijskih Usluga Kosova sa EU u milionima Evra</i>	31
5.1.7 <i>Tabela 7: Trgovinske Transkacije TRI Usluga Kosova sa EU u milionima Evra</i> 32	
5.1.8 <i>Tabela 8: Trgovinske Transakcije ostalih poslovnih usluga Kosova sa EU u milionima Evra</i>	33
5.1.9 <i>Tabela 9: Trgovinske Transakcije Ličnih, Kulturnih, i Rekreativnih Usluga Kosova sa EU u milionima Evra</i>	34
5.1.10 <i>Tabela 10: Državna Roba i Usluga Kosova n.i.e. Trgovinske Transakcije sa EU u milionima Evra</i>	35
5.1.11 <i>Tabela 11: Kosovske proizvodne usluge na fizičkim inputima u vlasništvu drugih sa EU u milionima Evra</i>	36
5.1.12 <i>Tabela 12: Kosovske usluge održavanja i opravki n.i.e. sa EU u milionima Evra</i>	37
5.1.13 <i>Tabela 13: Kosovske naplate za upotrebu intelektualne svojine n.i.e. sa EU u milionima Evra</i>	38

5.2	Podaci o trgovini uslugama sa CEFTA strankama.....	39
5.2.1	<i>Tabela 14: Ukupne trgovinske transakcije Kosova sa CEFTA strankama u milionima evra.....</i>	<i>39</i>
5.2.2	<i>Tabela 15: Kosovske proizvodne usluge na fizičkim inputima u vlasništvu drugih trgovinske transakcije sa CEFTA strankama u milionima evra.....</i>	<i>39</i>
5.2.3	<i>Tabela 16: Kosovske usluge održavanja i opravki n.i.e. trgovinske transakcije sa CEFTA strankama u milionima evra.....</i>	<i>40</i>
5.2.4	<i>Tabela 17: Transportne trgovinske transakcije Kosova sa CEFTA Strankama u milionima evra.....</i>	<i>40</i>
5.2.5	<i>Tabela 18: Turističke trgovinske transakcije Kosova sa CEFTA Strankama u milionima evra.....</i>	<i>41</i>
5.2.6	<i>Tabela 19: Trgovinske transakcije sa građevinskim uslugama sa CEFTA Strankama u milionima evra.....</i>	<i>41</i>
5.2.7	<i>Tabela 20: Trgovinske transakcije osiguranja i penzijskih usluga Kosova sa CEFTA Strankama u milionima evra.....</i>	<i>42</i>
5.2.8	<i>Tabela 21: Trgovinske transakcije finansijskih usluga Kosova sa CEFTA Strankama u milionima evra.....</i>	<i>42</i>
5.2.9	<i>Tabela 22: Kosovska naplata za korišćenje trgovinske transakcije intelektualnim vlasništvom sa CEFTA Strankama u milionima evra.....</i>	<i>43</i>
5.2.10	<i>Tabela 23: Trgovinske transakcije TRI uslugama Kosova sa CEFTA Strankama u milionima evra.....</i>	<i>43</i>
5.2.11	<i>Tabela 24: Trgovinske transakcije ostalih poslovnih usluga Kosova sa CEFTA Strankama u milionima evra.....</i>	<i>44</i>

Trgovina uslugama Kosova sa zemljama EU i CEFTA¹

1. Uvod

Nedavna analiza koju je sproveo Ministarstvo trgovine, Ministarstvo ekonomije, zapošljavanja, trgovine, industrije, preduzetništva i strateških investicija Kosova (MEZTIPSI), uz pomoć projekta Evropske unije „Dalja podrška razvoju trgovine na Kosovu (EUTSP))“, pokazuju da uslužne aktivnosti predstavljaju najveći sektor kosovske ekonomije, čiji doprinos ukupnoj domaćoj proizvodnji dodate vrednosti neprestano raste.² Uslužne aktivnosti činile su 72,6% bruto domaćeg proizvoda (BDP) u osnovnim cenama u 2018. godini i zapošljavale 85,3% radne snage. Pored toga, sektor usluga čini većinu osnovanih preduzeća u zemlji. U 2018. godini oko 71,2% novo registrovanih preduzeća bilo je u sektoru usluga.

Trgovina uslugama,³ je istovremeno veoma važna za integraciju Kosova u međunarodnu ekonomiju. Suprotno slučaju trgovine robom gde Kosovo beleži stalni i rastući deficit; Kosovo je doživelo kontinuirani višak u trgovini uslugama, što je bilo od ključnog značaja za delimično finansiranje tekućeg računa platnog bilansa (PB). U slučaju ukupne trgovine robom, uvoz čini 85% ukupnog prometa u ovom sektoru. U slučaju usluga, situacija je potpuno drugačija, jer je izvoz iznosio 78,2% ukupne trgovine u ovom sektoru u 2017. godini, a 80,96% u 2018. godini. Stoga bi bilo dobro da kreatori politike pomere fokus i daju prednost veći prioritet u trgovini uslugama kao potencijalnom pokretaču održivog rasta i razvoja zemlje.

Važno je napomenuti da je ovo prva analiza kosovskog smera trgovine uslugama. Dokument istražuje strukturu i performanse kosovske trgovine uslugama sa Evropskom unijom (EU) i Centralnoevropskim sporazumima o slobodnoj trgovini (CEFTA). Međutim, treba napomenuti da je Švajcarska, nakon Nemačke u Evropi, drugi veliki partner Kosova u trgovini uslugama. Zbog nedostatka razdvojenih podataka o trgovini uslugama između Kosova i svake zemlje članice Evropskog sporazuma o slobodnoj trgovini (EFTA), ovaj izveštaj ne uključuje potrebnu procenu tih trgovinskih tokova. Treba uložiti dodatne napore na ispitivanje trgovine uslugama sa zemljama članicama EFTA.

Ova procena pokriva samo 2017. i 2018. godinu, jer je Centralna banka Kosova (CBK) Eurostatu od 2017. godine izveštavala samo podatke o trgovini uslugama; koji je bio glavni izvor korišćenih podataka. Ovo je ograničenje ove studije, koje ne može pružiti duži pogled koji bi omogućio bolje razumevanje glavnih trendova i osnovnih faktora koji objašnjavaju evoluciju kosovskog smera trgovine uslugama. Svi podaci korišćeni u ovom izveštaju mogu se naći u Aneksu. Postoji značajna regionalna koncentracija kosovske trgovine uslugama. Najveći deo trgovine uslugama Kosova odvija se sa EU (28) i zemljama članicama CEFTA. U 2017. godini 73,33% ukupnog izvoza usluga na Kosovu registrovano je u zemljama EU i CEFTA. Ovaj procenat je porastao na 75,7 procenata u 2018. Pored toga, u 2017. 69,85 procenata ukupnog uvoza usluga Kosova je poreklo iz EU i zemalja CEFTA; i 61,44 procenta tokom 2018.

Ovaj izveštaj pokriva samo tri od četiri načina isporuke usluga identifikovanih u Opštem sporazumu o trgovini uslugama (GATS) Svetske trgovinske organizacije (STO); koja je sada usvojena kao konsenzusna definicija trgovine uslugama širom sveta. Način isporuke identifikuje se na osnovu toga gde su dobavljač i potrošač fizički locirani u trenutku transakcije. Da bi se trgovina razmatrala pod režimom 1, to mora biti prekogranična transakcija, što znači da se isporučuje sa jedne teritorije na drugu. Ovde su obično uključene telekomunikacione, transportne i poštanske usluge. Način 2

¹ Ovaj dokument je pripremljen uz pomoć Projekta „Dalja podrška razvoju trgovine na Kosovu“ koji finansira EU. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autora i konsultantske grupe za GFA i ni na koji način se ne može smatrati da odražava stavove Evropske unije.

² Pogledajte Abugattas, Jashari-Sekiraka, Simnica i Džudžević (21. decembar 2018) „Kosovska ekonomija usluga: izazovi i mogućnosti za rast i održivi razvoj“. GFA Consulting Group GmbH

³ Za ovu analizu koristimo kategorije trgovine uslugama koje za Centralnu banku Kosova (CBK) prate u svrhu platnog bilansa.

ponude uključuje potrošnju u inostranstvu, što znači da stanovnik na jednom teritoriju potroši uslugu na drugoj teritoriji. Putne, zdravstvene i obrazovne usluge su najčešće usluge koje su uključene u režim 2 ponude.

Režim 3 pružanja usluga je putem komercijalnog prisustva. Ova trgovina se odvija kada dobavljač usluga s jedne teritorije uspostavi lokalno zasnovanu podružnicu na teritoriji druge zemlje. Trgovina uslugama u ovom režimu procenjuje se prema podacima nazvanim Spoljna pridružena trgovina uslugama (FATS). Ovi podaci nisu dostupni u slučaju Kosova. Stoga ovaj izveštaj ne uključuje trgovinu uslugama putem Režima 3. Međutim, širom sveta je to način snabdevanja, iako se odvija većina međunarodne trgovine uslugama; oko 70 odsto sve registrovane međunarodne trgovine. Na primer, na Kosovu, ovaj način snabdevanja preovlađuje u slučaju finansijskih usluga, gde strane banke predstavljaju većinu finansijskih aktivnosti u zemlji. Prikupljanje i obrada podataka FATS trebalo bi da bude uključena kao glavni zadatak u budućim naporima koji imaju za cilj poboljšanje trgovine podacima o uslugama na Kosovu.

Režim 4 je pružanje usluga sa jedne teritorije na drugu preko prisustva fizičkih lica. Kategorije građevinskih i drugih poslovnih usluga obično potpadaju pod režim 4 snabdevanja građevinskim radnicima, konsultantima, pravnicima, inženjerima i drugim profesionalcima iz svih oblasti koji se mogu preseliti i pružati usluge u drugoj zemlji koja se razlikuje od njihove vlastite.

Ovaj izveštaj je struktuiran na sledeći način. Drugi odeljak ovog izveštaja ispituje regulatorni okvir Kosova za trgovinu uslugama; koji je uopšte uspostavio relativni liberalni režim za trgovinu kroz svoje domaće zakone i usvojene međunarodne obaveze. Treći odeljak podeljen je u dva pododeljka koji analiziraju trgovinu uslugama sa EU i trgovinu uslugama sa zemljama članicama CEFTA. Analiza trgovine uslugama sa EU fokusirana je na četiri glavna sektora - putovanje, ostale poslovne usluge, transport i telekomunikacione, informacione i računarske (TRI) usluge. U slučaju trgovine u okviru CEFTA-e, predstavljena je detaljnija analiza u vezi sa trgovinom turističkim uslugama, drugim poslovnim uslugama i TRI uslugama.

Može se posmatrati visoka koncentracija prema kategorijama i zemljama, najviše zbog doprinosa dijaspore (uglavnom u načinu snabdevanja 2), koji je oslonac trgovine uslugama na Kosovu. Nepriznavanje često služi kao prepreka pravilnom razvoju 1. režima snabdevanja i prava na osnivanje u smislu režima 3 snabdevanja i prisustva fizičkih lica u režimu 4; nedostatak liberalizacije viza služi kao prepreka u pogledu režima 2, 3 i 4 snabdevanja, ali takođe doprinosi kosovskom trgovinskom suficitu u turističkim uslugama (režim 2). Pošto se još uvek nije uspostavljeno međusobno priznavanje profesionalne kvalifikacije ni sa EU ni sa CEFTA-om, režim isporuke 4 nije dostigao svoj puni potencijal, međutim, to je druga veća trgovina uslugama, što nagoveštava da je uspostavljena dobra vernost (bona fide)⁴.

⁴ From Latin: good faith

2. Trgovina uslugama Na Kosov: Regulatorno Okruženje

Upravljanje trgovinom uslugama čine dva usko povezana tela pravnih instrumenata koja zajedno obezbeđuju uslove pod kojima se trgovina uslugama odvija: domaće zakonodavstvo i obaveze preuzete u trgovinskim sporazumima čiji je član Kosovo. Domaće zakonodavstvo obuhvata horizontalne norme, koje se primenjuju na brojne uslužne delatnosti, a postoji niz sektorskih zakona koji regulišu pružanje određenih usluga. Kosovo u mnogim slučajevima daje nacionalni tretman stranim nabavljačima, a postoji ograničen broj kvantitativnih ograničenja koja utiču na strane pružaoce usluga. U mnogim slučajevima još uvek nema propisa koji regulišu pružanje nekih uslužnih delatnosti. MEETIESI je preduzeo sastavljanje svih zakona i administrativnih uputstava koja regulišu pružanje usluga u zemlji; koja bi bila predmet regulatorne revizije da bi se procenilo da li je to najprikladnija regulativa ili bi bilo potrebno izvesti neke izmene da bi se poboljšao razvoj usluga u zemlji.

Ovaj deo izveštaja usredsređen je uglavnom na međunarodne obaveze koje je Kosovo usvojilo u SSP-u i u sporazumu CEFTA i na njihov odnos sa trgovinom uslugama sa tim partnerima. U oba slučaja sporazumi sadrže materijalne normativne obaveze, kao i proceduralne i administrativne obaveze koje strane moraju da primene.

2.1 SSP

U SSP-u ne postoje posebne sektorske obaveze o liberalizaciji trgovine uslugama kao takvim. Glavna obaveza koju je Kosovo prihvatilo u okviru SSP-a⁵ jeste da domaći zakoni Kosova u celini moraju biti u skladu sa zakonodavstvom EU. U oblasti usluga ono što je veoma važno jeste obaveza prenošenja EU direktive o uslugama (SD),⁶ koja je delimično učinjena donošenjem Zakona o uslugama iz marta 2017. godine.⁷ Zakon o uslugama pokriva znatan broj uslužnih delatnosti, ali postoji niz važnih izuzetaka.⁸ Zakon garantuje pravo na osnivanje, koje obuhvata oko 200 različitih uslužnih delatnosti, regulisanje pristupa tržištu za strane dobavljače usluga, odobravanje prava na osnivanje i predviđanje regulacije administrativnih postupaka. Ovaj zakon, zajedno sa Zakonom o stranim ulaganjima, koji predviđa nacionalni tretman za strane dobavljače koji investiraju na Kosovu, otvorio je tržište za režim 3 u onim uslužnim uslugama obuhvaćenim zakonom.

U vezi sa sprovođenjem Zakona o uslugama, 54 domaća pravna instrumenta, zakoni i administrativna uputstva identifikovani su tako što zahtevaju izmene kako bi Zakon o uslugama bio u potpunosti u skladu sa Direktivom o uslugama EU. Izrađen je program rada za obavljanje ovog

⁵ SSP je međunarodni sporazum između Kosova i Evropske unije, čija je svrha uspostavljanje formalnih i ugovornih odnosa dveju strana sa perspektivama članstva Kosova u EU. Štaviše, cilj SSP-a je da podrži ekonomsku tranziciju Kosova, kao i da ojača njegovu integraciju na tržište EU. Savet EU odobrio je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) između EU i Kosova 22. oktobra 2015. SSP je potpisan 27. oktobra 2015. godine u Strazburu. Skupština Republike Kosovo usvojila je Zakon o ratifikaciji SSP-a 2. novembra 2015. godine i on je stupio na snagu u aprilu 2016. godine.

⁶ Direktiva EU o uslugama (SD) 2006/123 / EC ima za cilj da olakša uspostavljanje i pružanje usluga na jedinstvenom tržištu EU. Ispoštovanjem SD EU, Kosovo će imati mogućnost da bude potencijalno ovlašćeno da se bavi trgovinom uslugama sa državama članicama EU, u skladu sa poglavljem III ove direktive.

⁷ Zajedno sa Zakonom o uslugama br. 05 / L130, drugi domaći horizontalni zakoni koji se tiču trgovine uslugama uključuju Zakon br. 04 / L-219 o strancima; Zakon NE. 04 / L-220 o stranim ulaganjima; Zakon NE. 06 / L-016 o poslovnim organizacijama; i Zakon br. 04 / L-094 o uslugama informacionog društva. Ovi zakoni, zajedno sa svim zakonima, administrativnim uputstvima i uredbama Kosova, mogu se naći u službenom glasniku Kosova na tri zvanična jezika, albanskom, srpskom i engleskom.

⁸ Član dva Zakona o uslugama predviđa da se zakon ne odnosi na neekonomske, finansijske, elektronske komunikacione mreže, privremenu mrežu, zdravstveni prevoz, medicinski, audiovizuelni, kockanje, socijalnu pomoć, vršenje službenih ovlašćenja, obezbeđenje i privatnu svojinu, usluge notara i izvršitelja.

zadatka. Štaviše, Administrativno uputstvo br. 05/2018 o postupku obaveštavanja i proceni usklađenosti nacrtu normativnih akata sa zakonom o uslugama doneto je 23. marta 2018. godine, kako bi se osiguralo da je bilo koji novi propis u skladu sa odredbama Zakon. Dalje, Zakon o uslugama predviđa da Kosovo mora uspostaviti jedinstvenu tačku za kontakt (PSC). S tim u vezi, vlada je 23. marta 2018. godine usvojila i Administrativno uputstvo br. 04/2018 o načinu funkcionisanja jedinstvene tačke kontakta (PSC), kojom se uređuje funkcionalnost multifunkcionalne elektronske platforme na uslugama čiji je cilj je da se olakša pristup kosovskom tržištu dobavljačima usluga. Predložen je radni program za obavljanje ovog zadatka, koji je veoma ambiciozan i za koji će biti potrebna značajna alokacija resursa,

SSP takođe sadrži neke važne opšte odredbe koje se odnose na trgovinu uslugama iz Naslova V na temu „Uspostavljanje, snabdevanje uslugama i kapitalom“. Član 51 ukrštava princip nacionalnog postupanja i nediskriminacije koji su od presudnog značaja za liberalizaciju trgovine uslugama. Član 55, stav 2 predviđa da ključni zaposleni u stranoj kompaniji, intra-korporativni transferi, mogu biti državljani zemlje porekla kompanije, što omogućava državljanima Kosova da mogu da rade u kompanijama u vlasništvu građana Kosova u EU, a stranci će moći lako da rade na Kosovu u firmama u stranom vlasništvu. Tim licima bi bilo dozvoljeno da borave na teritoriji druge strane tokom trajanja ugovora u skladu sa odgovarajućim zakonima. Konačno, SSP uključuje vrlo važno stajalište koje se još uvek postavlja člankom 59, kojim se zahteva da Strane neće preduzimati nikakve mere ili radnje koje čine uslove za isporuku usluga znatno restriktivnijim u poređenju sa situacijom koja postoji na dan pre dana stupanja na snagu ovog sporazuma.

Štaviše, SSP sadrži značajan ugrađeni program vezan za trgovinu uslugama. Član 56 poziva na ispitivanje u roku od dve godine od stupanja na snagu neophodnih koraka za uzajamno priznavanje kvalifikacija kako bi se olakšala trgovina uslugama; ovo ispitivanje još nije pokrenuto. Član 57, sa svoje strane, predviđa da šest godina od stupanja na snagu SAC utvrdi modalitete za širenje svojih odredbi na „državljanima EU i građane Kosova sa ciljem privremenog ulaska i boravka dobavljača usluga uspostavljenih kao samostalni zaposleni na teritoriji neke Strane i koji su zaključili ugovor dobre volje o snabdevanju usluga kod krajnjeg potrošača u toj Strani, zahtevajući njihovo privremeno prisustvo u toj Strani kako bi ispunili ugovor o pružanju usluga“. Štaviše, članom 58 predviđeno je da pet godina od stupanja na snagu strane preduzmu potrebne korake da „omoguće progresivno pružanje usluga od kompanija iz EU, kosovskih kompanija ili od strane državljanima EU ili građana Kosova koji su osnovani na teritoriji strane osim one osobe kojoj su usluge namenjene“.

Ugrađeni program SSP-a predviđa važne buduće događaje u bilateralnim odnosima koji se tiču trgovine uslugama; stoga, kako bi se poboljšala bilateralna trgovina uslugama sa EU, bilo bi prikladno dati ovom dnevnom redu potreban prioritet u trgovini uslugama i programirati njegovu progresivnu primenu. Neke od obaveza koje su strane u SSP-u već preuzele, kao i buduće mere koje će biti dogovorene u okviru ugrađenog dnevnog reda nužno će uključivati i olakšavanje pojedincima koji putuju preko granica. Stoga uklanjanje prepreka besplatnom putovanju treba na adekvatan i brz način uključiti u bilo koji radni program koji ima za cilj sprovođenje trenutnih i budućih obaveza SSP-a u vezi sa trgovinom uslugama.

2.2 Sporazum CEFTA

U slučaju sporazuma CEFTA, posvećenost liberalizaciji i olakšanju trgovine uslugama ugrađena je u telo samog sporazuma, koji među svojim ciljevima ima širenje trgovine robom i uslugama i omogućavanje prekogranične saradnje, kretanje robe i usluga (član 1.c i d). To je trebalo postići progresivnom liberalizacijom i međusobnim otvaranjem tržišta. Sporazum uključuje evolucijsku klauzulu u članu 29 koji predviđa pokretanje pregovora sa ciljem da se postepeno postigne visok nivo liberalizacije u skladu sa članom V GATS-a; i da će preuzete obaveze prema tim pregovorima biti utvrđene u rasporedima koji će postati sastavni deo Sporazuma (član 29). Međutim, treba napomenuti da je CEFTA sporazum sadržavao važne obaveze u pogledu investicija, kao nacionalnog tretmana i nediskriminacije (član 32), koje su se primenjivale na trgovinu uslugama preko Režima 3 od njenog stupanja na snagu. Da bi se preduzela sva koordinacija i aktivnosti

vezane za trgovinu uslugama, Pododbor za trgovinu uslugama⁹, osnovan je Odlukom Zajedničkog odbora CEFTA 2015. godine.

Veoma važan razvoj u okviru CEFTA-e bili su pregovori i usvajanje Protokola 6 o trgovini uslugama (AP6); preko kojih su članice CEFTA-e preuzele značajne obaveze usvojivši posebne obaveze koje ograničavaju liberalizaciju trgovine u širokom spektru različitih sektora usluga i unutar svakog sektora u različitim režimima snabdevanja.¹⁰ Kosovo je u svoj raspored koji je priložen AP 6. uključio značajne obaveze za liberalizaciju.¹¹ Jednom kada AP6 stupi na snagu i ako se efektivno sprovede, iako je uglavnom vezao status kuo u vezi sa regulacijom trgovine uslugama, trebalo bi da doprinese povećanju inter-regionalne trgovine uslugama, jer će pružiti predvidljivost uslovima pod kojima će se odvijati trgovina.

Jedna administrativna obaveza koja proizilazi iz AP6 je uspostavljanje kontakt tačke za usluge (KTU) u svakoj od zemalja učesnica, koja je zadužena za ispunjavanje obaveza transparentnosti i obaveštenja sadržanih u AP6. KTU treba da bude u stanju da pruži sve informacije koje bi mogla zatražiti druga strana, i da blagovremeno i na adekvatan način poštuje obaveštenja koja se zahtevaju sporazumom. Na Kosovu je KTU ugrađen u odeljenje za trgovinu MEPTINSI-ja. U saradnji sa EUTSP-om, Odeljenje za trgovinu trenutno radi na razvoju baze podataka koja će biti osnova rada KTU-a. Ovo je prvi korak ka uspostavljanju Jedinственe kontaktne tačke (JKT), što će biti konačni rezultat progresivne nadogradnje KTU-a. Uspostavljanje JKT-a biće veoma važno za Kosovo, jer će omogućiti efikasno pružanje svih informacija i pomoći uslužnim preduzećima za osnivanje i poslovanje u zemlji i olakšavanje svih neophodnih administrativnih postupaka koji će biti mogući na mreži putem jedinstvene elektronske platforme koja će artikulirati sve javne i privatne subjekte koji intervenišu sa funkcijom odobravanja i regulisanja različitih sektora usluga u zemlji.

Drugi važan razvoj u okviru regionalne saradnje, sa značajnim potencijalom za unapređenje trgovine uslugama, bili su naponi da se postigne dogovor između Svetske banke 6 o međusobnom priznavanju profesionalnih kvalifikacija (MRPK). Pregovori u tom cilju započeti su i prvi krug pregovora održan u decembru 2018. godine. 4 profesije su identifikovane kao interesne za zemlje učesnice i uključene u pregovore, lekari, stomatolozi, arhitekti i inženjeri građevine. Do juna 2019. godine održano je sedam rundi pregovora. Ovaj proces vode RCC i Sekretarijat CEFTA. Kosovo bi imalo veliku korist uzajamnom priznavanju profesionalnih kvalifikacija sa WB6 s obzirom da dve CEFTA stranke ne priznaju njegovu državnost. Pregovori u ovom aspektu se nastavljaju.

⁹ Više informacija o odgovornostima Pododbora za trgovinu uslugama možete naći na veb CEFTA (<https://cefta.int/structures/subcommittee-on-trade-in-services/#1464189451900-e423c71a-0456>)

¹⁰ AP6 su decembra odobrile stranke CEFTA i sada mora da prođe vladine procedure za usvajanje.

¹¹ Pogledajte Abugattas Luis "Procena kosovskih obaveza proisteklih iz Dodatnog protokola 6 o trgovini uslugama "

3. Kosovska Bilateralna Trgovina Uslugama sa EU i CEFTA

Ovaj deo izveštaja analizira bilateralnu trgovinu između Kosova i EU (28) i trgovinu između strana Kosova i CEFTA. Podaci za trgovinu uslugama sa EU prikupljeni su od EUROSTAT-a, dok su podaci za CEFTA dostupni putem saradnje Centralne banke Kosova, odgovorne za evidentiranje platnog bilansa vrednosti izvoza i uvoza usluga. Kao što je navedeno u prethodnim izveštajima, koje je MEPTINSI sproveo uz podršku EUTSP-a, Kosovo ima mnogo posla da popravi prikupljanje statističkih podataka o uslužnim aktivnostima, jer nedostatak podataka predstavlja stalnu prepreku za donošenje adekvatnih zaključaka i procenu obrazaca trgovine. Analiza se takođe suočava sa ograničenjem u pogledu omogućavanja donošenja zaključaka u vezi sa uočenim trendovima u trgovini uslugama u određenim sektorima, zbog ograničenog vremenskog perioda koji se razmatra u ovoj proceni, samo za 2017. i 2018. godinu. Svi podaci korišćeni u ovaj Izveštaj se nalaze u Aneksu.

Većina kosovske trgovine uslugama odvija se s EU i članicama CEFTA-e, stoga je važno ispitati sastav takve trgovine sa tim partnerima. U budućnosti kada budu dostupni dugoročniji podaci moglo bi se bolje razumeti odrednice i perspektive trgovine uslugama s tim zemljama; što bi pružilo važne uvide za formulisanje politike. Takođe, treba primetiti da pored velike geografske koncentracije trgovine uslugama na Kosovu, postoji visoka koncentracija i na putnom računu, koji registruje troškove nerezidenata dok su na teritoriji Kosova. Putovanja takođe predstavljaju značajan deo trgovine uslugama sa zemljama članicama EU i CEFTA; posebno u pogledu izvoza usluga.

U slučaju Kosova, postoji uska povezanost između države prebivališta dijaspore i trgovine putničkim uslugama. Kosovo ima ukupno 2231.000 stanovnika; Od kojih je 400.000 registrovano kao prebivalište i aktivno u inostranstvu. Bivše Ministarstvo dijaspore, koje je sada deo Ministarstva spoljnih poslova i dijaspore (MFAD) analiziralo je podatke o 342.803 registrovanih članova dijaspore kako bi se uskladili sa Registrom dijaspore, 2017. Uprkos visokom nivou izvoza u turističkim uslugama, čini se da Glavni izvor prihoda dolazi od porodičnih poseta kosovske dijaspore, koja uglavnom borave u EU i Švajcarskoj, zemlji koja nije obuhvaćena ovim izveštajem. Drugi izvor prihoda su posete porodici i rođacima iz regiona zbog istorijskih veza i bliskosti.

Registar dijaspore korišćen je u ovom izveštaju da bi se bolje razumelo povezanost dijaspore i trgovine uslugama na Kosovu ispitivanjem povezanosti zemlje prebivališta i tokova putničkih usluga. Treba napomenuti da je u 2018. godini bilo 4.707.785 poseta Kosovu od ljudi sa prebivalištem u inostranstvu: 227.203 više nego u 2017. Treba napomenuti da osoba može da posećuje zemlju više od jednom godišnje, kao što je slučaj sa pripadnicima dijaspore, koji u 70 odsto slučajeva posećuju Kosovo više od jednom tokom godine. Otprilike 75,33% poseta u 2018. godini registrovano je kao poseta prijateljima i rođacima, što je skoro 2 procenta više u odnosu na 2017. Od tih poseta registrovanih kao prijatelji i rođaci, samo oko 8 procenata bilo je ljudi koji dolaze iz EU i oko 84,3% iz zemalja članica CEFTA. Ipak, glavni prihodi od izvoza turističkih usluga ostvaruju se iz EU i Švajcarske. Nalazi sugeriraju da broj posetilaca ne znači nužno i veće prihode od putovanja

3.1 Kosovska Bilateralna Trgovina Glavnim Podsektorima Usluga sa Zemljama Članicama EU¹²

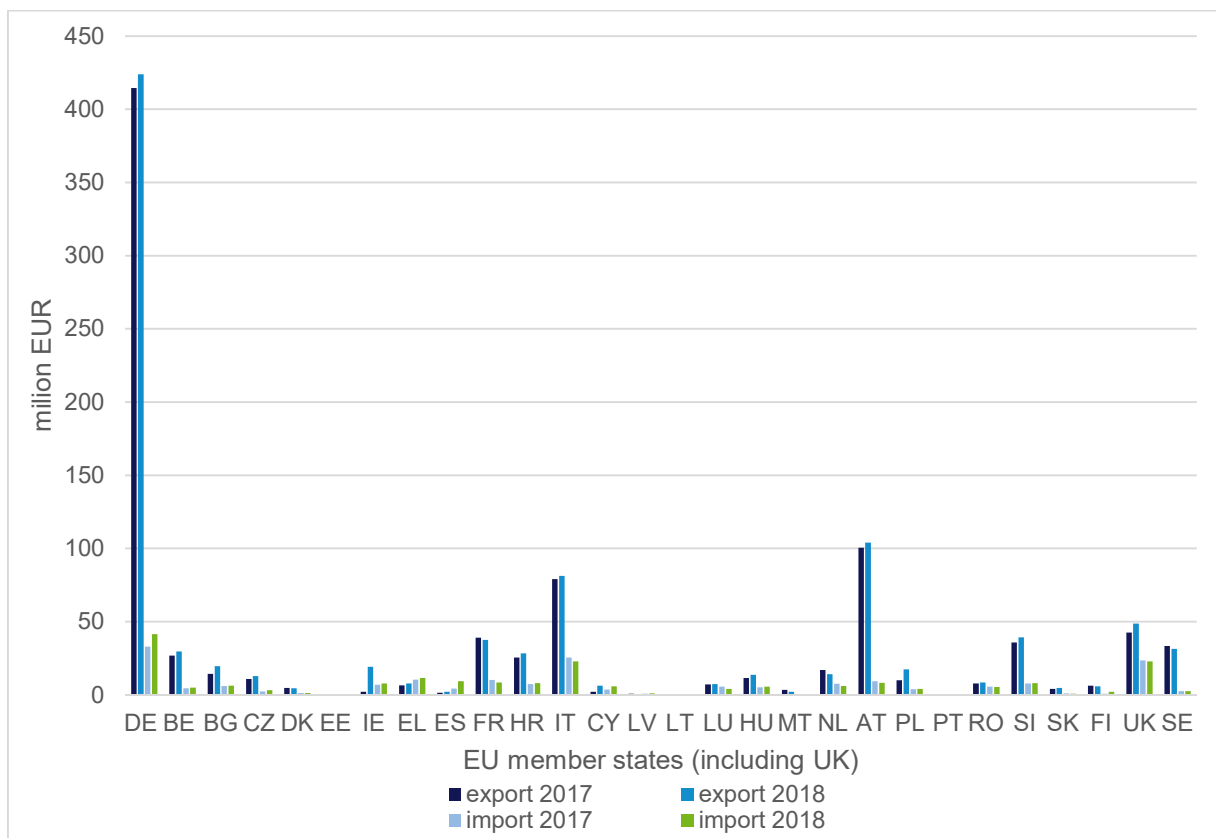
Uopšte, Kosovo beleži suficit u trgovini uslugama sa EU, koji se povećao od 2017. godine. U 2017. godini, trgovinski suficit Kosova u uslugama sa EU iznosio je 717,3 miliona evra, dok se u 2018.

¹² Ovaj odeljak će takođe analizirati trgovinu Kosova uslugama u glavnim podsektorima sa Velikom Britanijom (VB). Velika Britanija je napustila EU 31. januara 2019. Međutim, ona je i dalje deo trgovinskih sporazuma koje je EU potpisala do kraja 2020. godine.

godini neznatno povećao za 49,5 miliona evra. Izvoz usluga u EU u 2018. godini dostigao je 968,5 miliona evra, što je za 62,7 miliona evra više od nivoa iz 2017. godine. Uvoz kosovskih usluga iz EU u 2018. godini dostigao je 201,7 miliona EUR, što je neznatno povećanje u odnosu na prošlu godinu za 13,2 miliona EUR. Glavni doprinos izvozu usluga sa Kosova u EU su putničke usluge, koje su u 2018. godini činile oko 81,16% ukupnog izvoza usluga. U slučaju uvoza, trgovina je mnogo diverzifikovanija, a putovanja su u proseku predstavljala samo 21 procenat ukupnog uvoza usluga iz EU tokom dve razmatrane godine.

Ovaj odeljak analizira trgovinu Kosova uslugama sa EU. Može se primetiti visoka koncentracija po zemljama i aktivnostima; pri čemu se trgovina uslugama uglavnom odvija u nekoliko kategorija i to samo sa nekim zemljama članicama EU.

Tokom analiziranog perioda, četiri usluge predstavljaju znatno veći deo izvoza kosovskih usluga u EU: putovanja, prevoz, IKT usluge i ostale poslovne usluge. Te usluge su u 2018. godini predstavljale 94,3% ukupnog izvoza Kosova u EU. U pogledu uvoza ove usluge su činile 77,4 procenata ukupnog uvoza kosovskih usluga iz EU. Trgovina sa EU u ostalim kategorijama usluga je prilično ograničena.

Slika 1: Kosovske trgovinske transakcije uslugama sa državama članicama EU (uključujući Veliku Britaniju) za 2017-2018. Izvor: EUROSTAT Obrada od strane autora.

3.1.1 Putničke usluge

Ovaj odeljak bavi se trgovinom kosovskih putničkih usluga sa EU. Putnička usluga je drugi način snabdevanja. Putnički izvoz registruje nerezidente tokom dotične godine na teritoriji Kosova. Uključuje posetioce u turističke, poslovne i obrazovne ili zdravstvene svrhe. Ovo uključuje troškove u različitim sektorima ekonomije, kao što su hoteli, restorani, transport, maloprodaja, obrazovne i

zdravstvene ustanove, između ostalog. Uvoz putovanja beleži istu vrstu rashoda, ali stanovnika Kosova u inostranstvu.

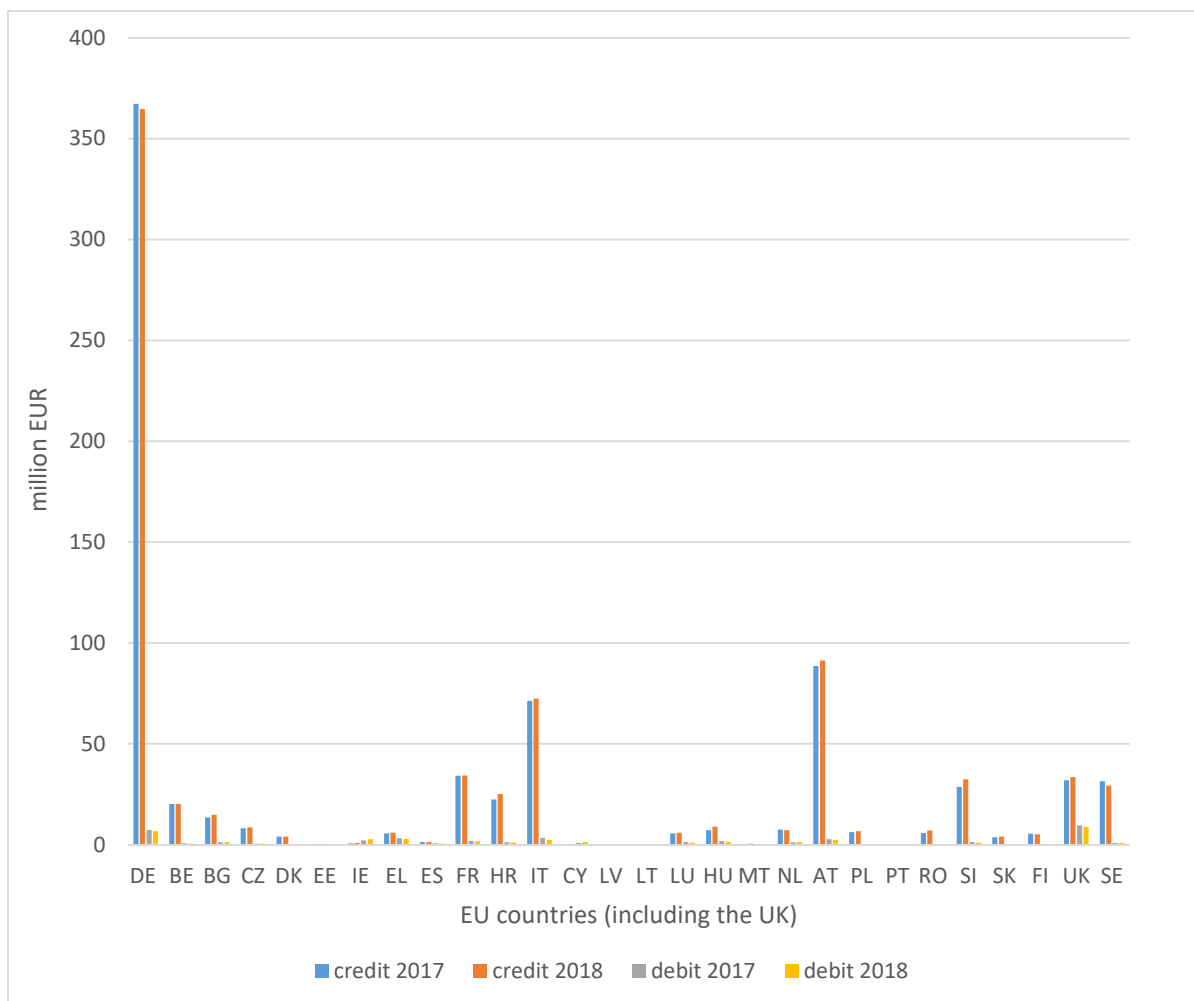
Putovanja su glavni generator trgovinskog suficita uslugama u kosovskoj ekonomiji, čime se smanjuje opšti održivi ukupni trgovinski deficit zemlje. Uprkos visokoj vrednosti izvoza u ovom uslužnom sektoru, nije nužno rezultat razvijenog turističkog sektora, već lojalnosti dijaspore.

Putovanja su činila 77,6 procenata ukupnog izvoza usluga na Kosovu tokom 2018. godine, beležeći ukupan trgovinski suficit od 851,7 miliona evra u toj godini. Tokom 2018. godine, turističke usluge su doprinele sa 97,3% ukupnog trgovinskog viška Kosova u trgovini uslugama sa EU. Kosovske usluge sa EU u okviru kategorije putovanja, izvozi u svet, posetioci za turizam, koji su lična putovanja, generišu ogroman procenat putnih primanja na Kosovu i objašnjavaju trgovinski suficit registrovan u ovom sektoru. Trenutno nema raščlanjenih podataka o turističkim uslugama između Kosova i država članica EU po različitim kategorijama koje one uključuju.

Kosovo je u EU izvezlo ukupno 786 miliona eura u turističkim uslugama u 2018. godini, doživевši porast od 13,3 miliona evra u odnosu na 2017. Veliki izvoz u turističkom sektoru obično se može pripisati ili strateškim ulaganjima ili lojalnosti dijaspore. S obzirom na to da ne postoji Nacionalna strategija u oblasti turizma na Kosovu, već samo strategije na opštinskom nivou u nekim opštinama kao što su Priština i Prizren, čini se da je razlog za trgovinski suficit u sektoru usluga lojalna dijaspora. Ipak, ukupni doprinos izvoza Kosova u trgovini uslugama sa EU u 2018. godini smanjen je za 14,4%, u poređenju sa 2017. godinom.

Kosovski uvoz turističkih usluga iz 2018. godine iz EU je takođe doživeo neznatno smanjenje od 3,1 miliona evra u poređenju sa 2017. Glavni razlog za relativno nizak nivo uvoza turističkih usluga mogu biti ograničenja koja kosovski državljani imaju za putovanje u EU, kao i viza potrebna za putovanje u većinu zemalja članica EU. A nepriznavanje od strane pojedinih, što doprinosi velikom izvozu na ovom računu, uzrokuje značajan deo u trgovinskom suficitu usluga. Tokom 2018. godine, Kosovo je doživelo porast suficita u trgovini turističkim uslugama sa EU od 15,9 miliona evra, što je posledica smanjenja uvoza ovih usluga od 2,6 miliona evra, i istovremeno povećanja za 13,3 miliona evra u izvozu putničkih usluga. Trgovinski suficit dostigao je 851,7 miliona eura, što je veći u odnosu na 842,3 miliona eura u 2017. godini. Na slici 2 prikazani su podaci o trgovini turističkim uslugama sa pojedinim državama članicama EU.

U ovom odeljku će se tvrditi da je veliki izvoz turističkih usluga, koji uglavnom objašnjava trgovinski suficit u trgovini uslugama sa EU, uglavnom posledica posete dijaspore njihovim prijateljima i porodicama, kao i poteškoća u dobijanju potrebne vize za privremena putovanja u EU, što može značajno da ograniči putni uvoz na Kosovo. Jedno pitanje koje osporava pravilnu procenu kosovske dijaspore je postojanje: dvojnog državljanstva, pojedinaca koji imaju i kosovsko državljanstvo, i zemlje u kojoj žive u inostranstvu; i odsustvo kosovskog državljanstva. Poslednja je uobičajena zbog toga što je Kosovo proglasilo nezavisnost tek 2008. godine, stvarajući prepreke u primeni i dobijanju državljanstva Kosova državljanima koji žive u inostranstvu.

Slika 2: Trgovina turističkim uslugama Kosova sa zemljama članicama EU (uključujući Veliku Britaniju) u 2017-2018. Izvor: EUROSTAT

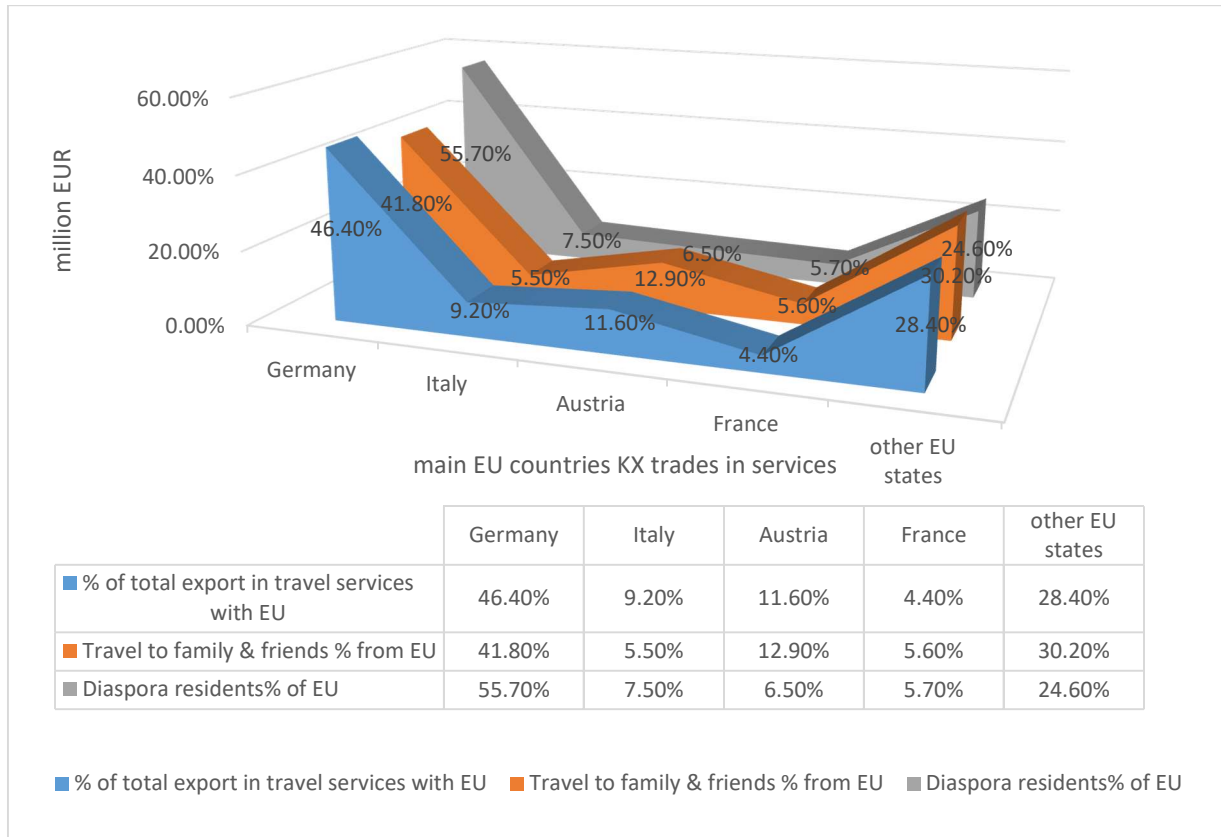
Ovaj odeljak će analizirati kosovske trgovinske transakcije koristeći podatke preliminarnih rezultata registra dijaspora, koji je vodio bivši MFAD, pa će se razmotriti ukupno 342.803 kosovskih građana koji žive u inostranstvu kao članovi dijaspora. Prema kosovskom registru dijaspora, u 2016. godini 400.000 građana Kosova živeo je i aktivno je u inostranstvu, a podaci MFAD-a analizirani su 342.803 osobe, bez 57.197 registrovanih članova kosovske dijaspora. Podaci MFAD-a pokazuju da u EU živi oko 226 216 građana Kosova, što je oko 66 procenata kosovske dijaspora.

Treba napomenuti da se kosovska dijaspora možda iz različitih razloga povećala i bila je veća od zvaničnog broja u izveštaju MFAD-a. Prvo, u izveštaju Registra dijaspora razmatrana je samo dijaspora albanskog porekla. Drugo, izveštaj je sproveden pre tri godine. Treće, prema podacima Međunarodne organizacije za migracije (IOM), kosovska dijaspora se sastoji od 800.000 ljudi. Zbog nedostatka drugih raščlanjenih podataka, ovaj izveštaj će koristiti analizu MFAD-a.

U 2018. godini oko 304.556 ljudi, od 4.707.785 koji su posetili Kosovo, registrovani su kao posetioци u posetu prijateljima i rođacima. Broj posetilaca koji su tokom 2018. godine ušli iz EU tokom putovanja u posetu porodici i prijateljima bio je 265.372, što je samo 17% više od broja dijaspora koji su registrovani sa prebivalištem u EU. Broj prijava za posetu porodici i prijateljima iz EU na Kosovo u 2018. godini povećan je za 39.184 u poređenju sa 2017. godinom.

Na slici 3 ispod prikazan je izvoz putničkih usluga u 2018. godini, a države članice EU sa najvećom učestalošću dijaspora registrovane su u 2016. godini kao prebivalište i aktivno u tim zemljama.

Specifično prikazuje ukupan izvoz u turističkim uslugama,¹³ putovanju porodicama i prijateljima na Kosovo,¹⁴ i stanovnicima dijaspora,¹⁵ Nemačke, Italije, Austrije i Francuske, izražen u procentima ukupne procene istih kategorija sa Evropskom unijom u celini. Na slici se može videti da se oblasti gotovo preklapaju, što implicira direktnu povezanost između dijaspora sa prebivalištem u određenim zemljama članicama EU i prihoda od putovanja registrovanih na Kosovu sa poreklom iz tih država. Podaci takođe pokazuju visoku koncentraciju po zemljama s većinom trgovinskih putovanja u 2017. i 2018. godini, odvijajući se sa Nemačkom, Italijom, Austrijom i Francuskom. Trgovina putničkim uslugama sa ovim zemljama biće detaljnije analizirana.

Slika 3: Smer izvoza u turističkim uslugama sa zemljama članicama EU koje imaju najveću učestalost stanovnika dijaspora u EU. Izvor: EUROSTAT, Kosovska carina, Registar kosovske dijaspora.

1. Nemačka

Putni izvoz Kosova sa Nemačkom u 2018. godini iznosio je 364,8 miliona evra, ili 46,4 procenata ukupnog izvoza na trgovinu uslugama. Pad za 2,5 miliona eura može se videti u poređenju sa 2017. Kosovo je u 2018. iz Nemačke uvezlo iznos od 6,8 miliona evra u turističkim uslugama, uz smanjenje od 600 hiljada evra u odnosu na 2017. Trgovinski suficit u uslugama turističke trgovine sa Nemačkom bio je 358 miliona eura u 2018. godini, i uz smanjenje trgovinskog suficita za 19 miliona eura, u odnosu na 2017. godinu, usled istovremenog pada i izvoza i uvoza turističkih usluga.

Prema bivšem Ministarstvu dijaspora, 36,77% celokupne kosovske dijaspora živi u Nemačkoj, što znači da 55,7% dijaspora sa prebivalištem u EU živi u Nemačkoj. Štaviše, oko 41,8% ljudi koji su ušli u Kosovo 2018. godine iz EU u posetu porodici i prijateljima, bili su iz Nemačke. U 2017. godini,

¹³ Podaci za 2018 god. iz Centralne banke Kosova.

¹⁴ Podaci za 2018 god. iz Carine Kosova.

¹⁵ Podaci za 2016 god. iz Registra kosovske dijaspora.

taj procenat je bio nešto manji, jer je 36,3% osoba koje su u EU došle u posetu porodici i prijateljima iz Nemačke. Dakle, većinu putnog izvoza Kosova u Nemačku stvara dijaspora. Imajući u vidu da je 60,5% unosa iz Nemačke na Kosovo 2018. godine i oko 58,23% u 2017. godini bilo u poseti porodici i prijateljima, može se zaključiti da je glavni izvoz Kosova u turističkim uslugama sa Nemačkom, iz lojalnosti dijaspore Kosovu.

II. Austrija

Putni izvoz Kosova u Austriju u 2018. godini iznosio je 91,4 miliona evra, ili 11,63% od ukupnog izvoza trgovine uslugama. Povećanje za 2,8 miliona EUR može se videti u poređenju sa 2017. Kosovo je u 2018. godini iz Austrije uvezlo iznos od 2,4 miliona EUR u turističkim uslugama, uz neznatno smanjenje od 0,3 miliona EUR u odnosu na 2017. Višak u trgovini turističkim uslugama sa Austrija je u 2018. godini iznosila 89 miliona eura, što pokazuje porast trgovinskog suficita za 3,1 miliona EUR u poređenju sa 2017. godinom; u osnovi, zbog pada uvoza i povećanja izvoza tokom 2018. godine.

Prema bivšem Ministarstvu dijaspore, 4,3% ukupne kosovske dijaspore živi u Austriji, što znači da oko 6,5% dijaspore sa prebivalištem u EU živi u Austriji. Štaviše, oko 12,7% ljudi koji su 2018. ušli na Kosovo iz EU da bi posetili porodicu i prijatelje, bili su iz Austrije. U 2017. godini, taj procenat se smanjio u odnosu na 2017. godinu, kada je 13,4% unosa iz EU u posetu porodici i prijateljima bilo iz Austrije. Stoga većina izvoznog putovanja na Kosovo iz Austrije dolazi iz dijaspore. Otprilike 75,5% unosa iz Austrije na Kosovo u 2018. godini i oko 71,3% u 2017. godini bilo je u poseti porodici i prijateljima, pa se može zaključiti da glavni izvoz Kosova u turističkim uslugama sa Nemačkom generiše dijaspora.

III. Italija

Putni izvoz Kosova u Italiju iznosio je 34,3 miliona eura ili 4,36% od ukupnog izvoza trgovine uslugama u 2018. godini. Pad za 1,1 milion eura može se videti u odnosu na 2017. Kosovo je uvezlo za turističke usluge 2,4 miliona EUR. iz Italije u 2018. godini, sa padom od milion evra u odnosu na 2017. Višak u turističkoj trgovini uslugama sa Italijom je u 2018. godini 70 miliona evra, uz povećanje trgovinskog suficita za 0,4 miliona evra, u poređenju sa 2017. godinom do većeg pada uvoza nego u izvozu.

Prema bivšem Ministarstvu dijaspore, oko 5% ukupne kosovske dijaspore živi u Italiji, što znači da oko 7,5% dijaspore, koja živi u EU, živi u Italiji. Štaviše, oko 5,5% ljudi koji su ušli u Kosovo 2018. godine iz EU u posetu porodici i prijateljima, bili su iz Italije. Procenat se nije promenio u odnosu na 2017. godinu, međutim, broj prijava iz Italije u posetu porodici i prijateljima poraslo je za 2.095 prijava. Dakle, najveći deo putnog izvoza na Kosovo iz Italije dolazi iz dijaspore. Otprilike 62,7% unosa iz Italije na Kosovo u 2018. godini i oko 59,5% u 2017. godini bilo je u poseti porodici i prijateljima, pa se može zaključiti da je glavni izvoz kosovskih turističkih usluga u Italiju generisan iz dijaspore.

IV. Francuska

Putni izvoz Kosova u Francusku u 2018. godini iznosio je 72,4 miliona eura, ili 9,2% ukupnog izvoza u trgovini uslugama. Lagani pad od 0,1 miliona eura može se приметiti u poređenju sa 2017. Kosovo je u 2018. iz Francuske uvezlo iznos od 1,6 miliona evra u turističke usluge, uz neznatan pad od 0,3 miliona evra u odnosu na 2017. Višak u trgovini u turističkoj trgovini sa Francuskom je u 2018. godini iznosio 32,7 miliona eura, uz smanjenje trgovinskog suficita za 2,1 miliona eura, u poređenju sa 2017. godinom, usled istovremenog, ali različitog pada izvoza i uvoza turističkih usluga.

Prema Ministarstvu za dijasporu, oko 3,8% ukupne kosovske dijaspore živi u Francuskoj, što znači da oko 5,7% dijaspore sa prebivalištem u EU živi u Francuskoj. Štaviše, oko 5,6% ljudi koji su ušli u Kosovo 2018. godine iz EU, kako bi posetili porodicu i prijatelje, bili su iz Francuske, 0,1% manje nego 2017., ali 1.894 ljudi više. Dakle, najveći deo putnog izvoza na Kosovo iz Francuske dolazi iz

dijaspore. Otprilike 58,4% unosa iz Francuske na Kosovu u 2018. godini i oko 53,5% u 2017. godini bilo je u poseti porodici i prijateljima.

Prethodna analiza jasno sugerira da u slučaju trgovine između Kosova i zemalja članica EU putničkim uslugama, tradicionalni turizam ne doprinosi mnogo kosovskoj ekonomiji; jer se izvoz uglavnom objašnjava dolaznim putovanjima pripadnika dijaspora. U ovom delu su analizirani podaci iz četiri države članice EU u kojima postoji značajno prisustvo dijaspora. Međutim, slika 4 pokazuje da zbirni podaci o izvozu putničkih usluga sa Kosova u EU u celini pokazuju sličnu moštu. Podaci o stanovnicima kosovske dijaspora u EU gotovo se preklapaju sa podacima o poseti porodici i prijateljima iz EU i kosovskim izvozom turističkih usluga u Uniju.

Kosovo je u procesu izrade nacionalne strategije za turizam. Do sada je turizam zemlje opstao na osnovu lokalnih turističkih strategija koje sprovode različiti međunarodni projekti u saradnji sa određenim opštinama, kao što su opština Priština i Prizren. Nepostojanje nacionalne turističke strategije ima mnogo negativnih implikacija na trgovinu turističkim uslugama. Trenutno su putni računi okosnica kosovske trgovine uslugama, kako sa svetom, tako i sa EU. Međutim, zemlja se ne može uvek osloniti na lojalnu dijasporu, jer nivo vezanosti za zemlju porekla ima tendenciju da izmiče s obzirom da se u inostranstvu rađa i raste više generacija. Stoga, kreatori politika treba da daju prednost strateškim ulaganjima u turistički sektor kako bi se dalje razvio tradicionalni turizam, kako bi privukli strane državljane da posete Kosovo i uspostave turističku lojalnost, što će takođe pozitivno poboljšati imidž zemlje u inostranstvu.

3.1.2 Transport

Prema priručniku PB-a transportne usluge uključuju različite načine prevoza, uključujući vazdušni, kopneni i pomorski, kako teretni, tako i putnički. Transportni sektor takođe uključuje usluge dopunske svim vidovima transporta, kao što su usluge pretovara tereta, usluge skladištenja, usluge agencije za prevoz tereta, uključujući ostale pomoćne prevozne usluge, i ostale prateće i pomoćne prevozne usluge (brokerski prevoz tereta; revizija računa i informacije o tarifi tereta ; priprema dokumentacije o prevozu; pakovanje i raspakiranje; pregled tereta, vaganje i uzorkovanje; prijem i prihvatanje tereta). Ovaj odeljak analizira trgovinu Kosova transportnim uslugama sa Evropskom unijom analizom trgovine sa pojedinim državama članicama EU.

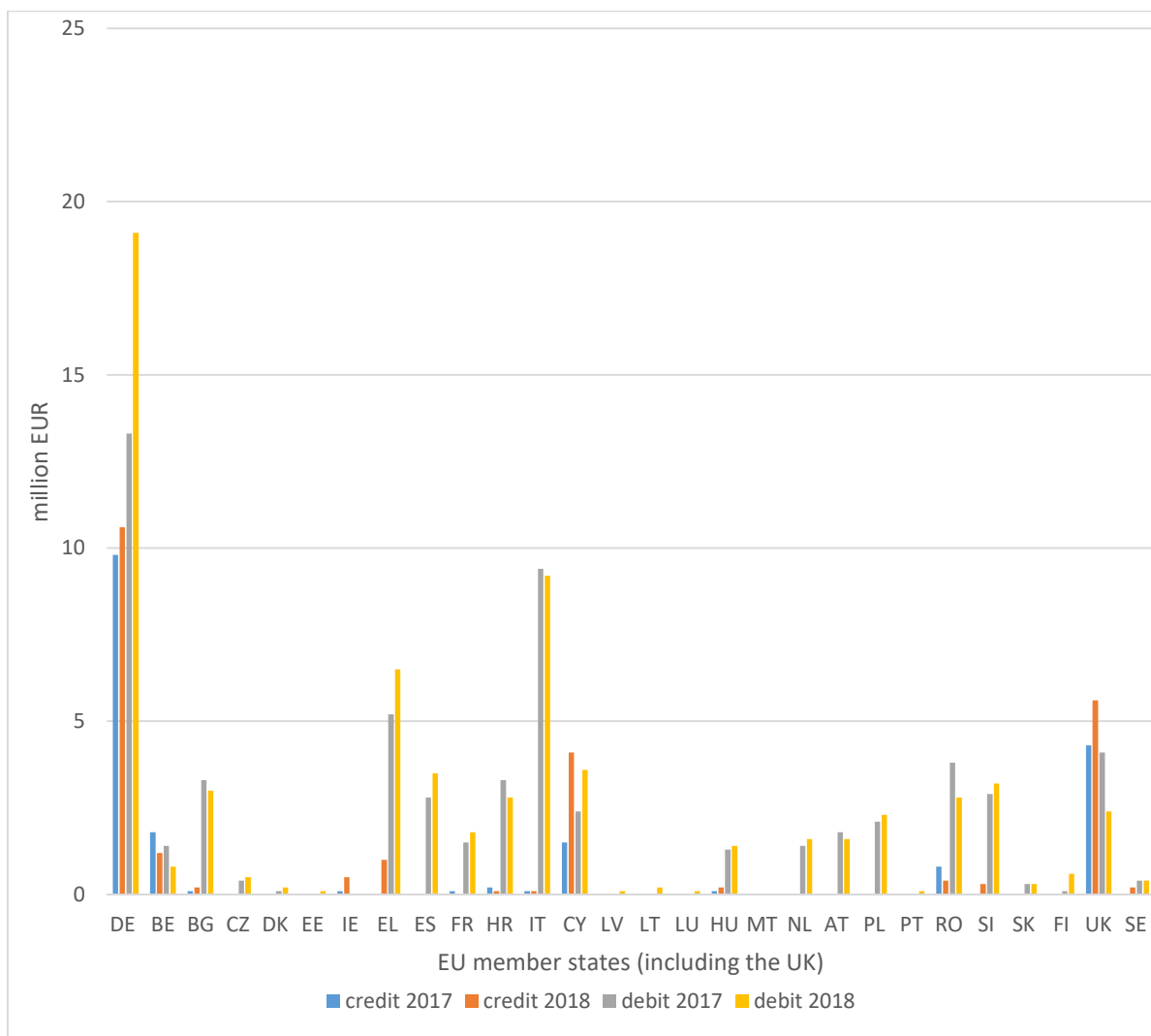
Kosovo je zabeležilo najveći negativni saldo u trgovini transportnih usluga. U 2018. Kosovo je iz EU uvezlo 68,2 miliona evra transportnih usluga, a izvezlo 24,5 miliona evra. Izvoz Kosova sa transportnih usluga u EU predstavljao je u 2018. godini 58,6% ukupnog izvoza tih usluga u svet. Istovremeno, 53,7 procenata ukupnog uvoza. Stoga je EU važan trgovinski partner ovih usluga. Izvoz Kosova sa transportnih usluga u EU povećan je za 5,6 miliona evra u 2018. u odnosu na 2017. godinu, dok je uvoz u 2018. godini zabeležio veći porast, za 6,9 miliona evra. To je uzrokovalo da se deficit Kosova u ovim uslugama znatno poveća u odnosu na isti period prethodne godine.

Trgovina transportnim uslugama usko je povezana sa trgovinom robom; pošto teretni prevoz predstavlja većinu transakcija ovih usluga. Računi za transportne usluge odražavaju uglavnom nacionalnost pružalaca ovih usluga. Nezaostalo stanje na Kosovu ima značajan uticaj na uočena kretanja u ukupnoj trgovini transportnim uslugama. Štaviše, u nedostatku nacionalnog prevoznika, vazdušni prevoz čini dodatnih 23,1 procenata ukupnog uvoza kosovskih transportnih usluga. U ovom slučaju, izvoz vazdušnog prevoza uglavnom je prihod od usluga koje se pružaju na teritoriji Kosova stranim prevoznicima.

Uvoz kosovskih transportnih usluga iz EU koncentrisan je u šest država članica EU, što čini 63,3% celokupnog uvoza iz tog porekla.¹⁶ Postoji uska povezanost između uvoza transportnih usluga i prisustva značajne dijaspora koja pokriva prevoz putnika, kao i trgovinu robom koja odražava teretni saobraćaj. U slučaju izvoza kosovskih transportnih usluga u EU, tri zemlje, Nemačka, Velika Britanija i Kipar čine 83 procenata ukupnog izvoza. Trgovina transportnim uslugama sa pojedinim članicama EU prikazana je na slici 5. Podaci se mogu naći u Tabeli 3 Aneksa. Postoji uska povezanost između uvoza transportnih usluga i prisustva značajne dijaspora koja pokriva prevoz

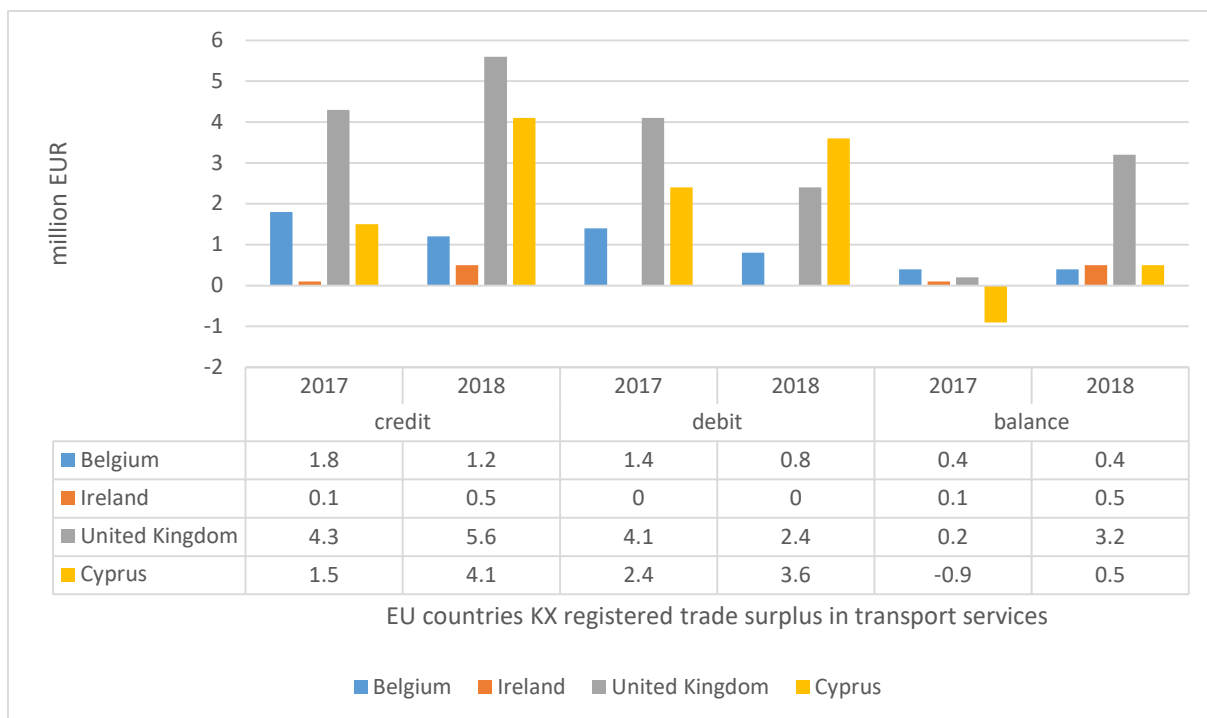
¹⁶ Nemačka, Italija, Grčka, Slovenija, Rumunija i Velika Britanija.

putnika, kao i trgovinu robom koja odražava teretni saobraćaj. U slučaju izvoza kosovskih transportnih usluga u EU, tri zemlje, Nemačka, Ujedinjeno Kraljevstvo i Kipar čine 83 procenata ukupnog izvoza. Trgovina transportnim uslugama sa pojedinim članicama EU prikazana je na slici 5. Podaci se mogu naći u Tabeli 3 Aneksa.

Slika 4: Trgovina transportnim uslugama na Kosovu sa zemljama članicama EU (uključujući Veliku Britaniju) u 2017-2018. Izvor: EUROSTAT

Važno je napomenuti da je Kosovo u 2018. godini zabeležilo pozitivan trgovinski saldo u prometnim uslugama, samo sa Belgijom (0,5 miliona evra), Irskom (0,5 miliona evra), Velikom Britanijom (3,2 miliona evra) i iznenađujuće sa Kiprom (0,5 miliona evra). Povećanje se može primetiti u trgovini Kosova sa svakom od ovih zemalja sa izuzetkom Belgije u poređenju sa 2017. godinom, kao što je prikazano na slici 6 ispod.

Slika 5: Kosovske transportne trgovinske transakcije sa državama članicama EU doživele su trgovinski suficit u 2018. godini (uključujući VB) (u milionima evra). Izvor: EUROSTAT

Nema podataka raščlanjenih do detalja koji bi omogućili dalje ispitivanje trgovine transportnim uslugama između Kosova i EU. Međutim, izvesna aproksimacija moguća je za ispitivanje drugih dostupnih informacija, prikupljenih intervjuima sa kosovskim transportnim firmama. Kosovske transportne usluge suočavaju se sa nekim važnim izazovima. Kompanije koje se bave trgovinskim transakcijama prevoza robe sa državama članicama EU tvrde da su povremeno potrebne posebne dozvole za prevoz u zemljama koje ne priznaju izdate dozvole za Kosovo, ali kosovske kompanije uglavnom koriste posredničke srpske i makedonske kompanije. Potreba za regionalnim posredničkim kompanijama je nepovoljna za kosovsku trgovinu transportnim uslugama sa EU, jer se rashodi i prihodi ne registruju ni u kosovskim podacima o trgovini uslugama, niti u podacima EU. Grčka je izuzeće jer nema potrebe za posebnom dozvolom da se kosovske prevozničke kompanije tamo transportuju. Štaviše, kosovske kompanije imaju koristi od unutrašnjeg tržišta EU u kopnenom transportu robe.

Što se tiče kopnenog prevoza putnika, zbog nepriznavanja kosovskih pasoša od strane nekih zemalja EU, za građane Kosova je nemoguće ili veoma teško da direktno uđu u EU sa Kosova. Stoga direktan prevoz putnika sa Kosova prema državama EU koje ne priznaju Kosovo ne postoji, uz izuzeće Grčke. Građani Kosova mogu dobiti dozvolu za direktno putovanje u Grčku. Kopneni prevoz putnika razvijen je posebno u zemljama u kojima kosovska dijaspora uglavnom boravi, kao što su na primer u Nemačkoj, Italiji i Austriji, kažu transportne kompanije.

Što se tiče vazdušnog prevoza na Kosovu opslužuju strani prevoznici u odsustvu nacionalne aviokompanije. Potpuno zavisi od uvezenih usluga. Vrednost zabeležena kao kosovski izvoz usluga u vazdušnom saobraćaju odražava usluge koje se na Kosovu pružaju stranim prevoznicima. Prema podacima Ministarstva za infrastrukturu i životnu sredinu (MIE), kompanije za vazdušni saobraćaj iz EU koje posluju na Kosovu su iz Nemačke, Austrije, Slovenije, Norveške, Grčke, Belgije, Mađarske, Danske i Švedske. Ovo delimično objašnjava trgovinu uslugama vazdušnog saobraćaja sa tim zemljama članicama EU.

Trgovina transportnim uslugama sa državama članicama EU, koje nemaju prevoznika koji opslužuje Kosovo i do koga nema direktnog kopnenog prevoza, mogu doprineti drugim pomoćnim transportnim uslugama i drugim pratećim i pomoćnim transportnim uslugama.

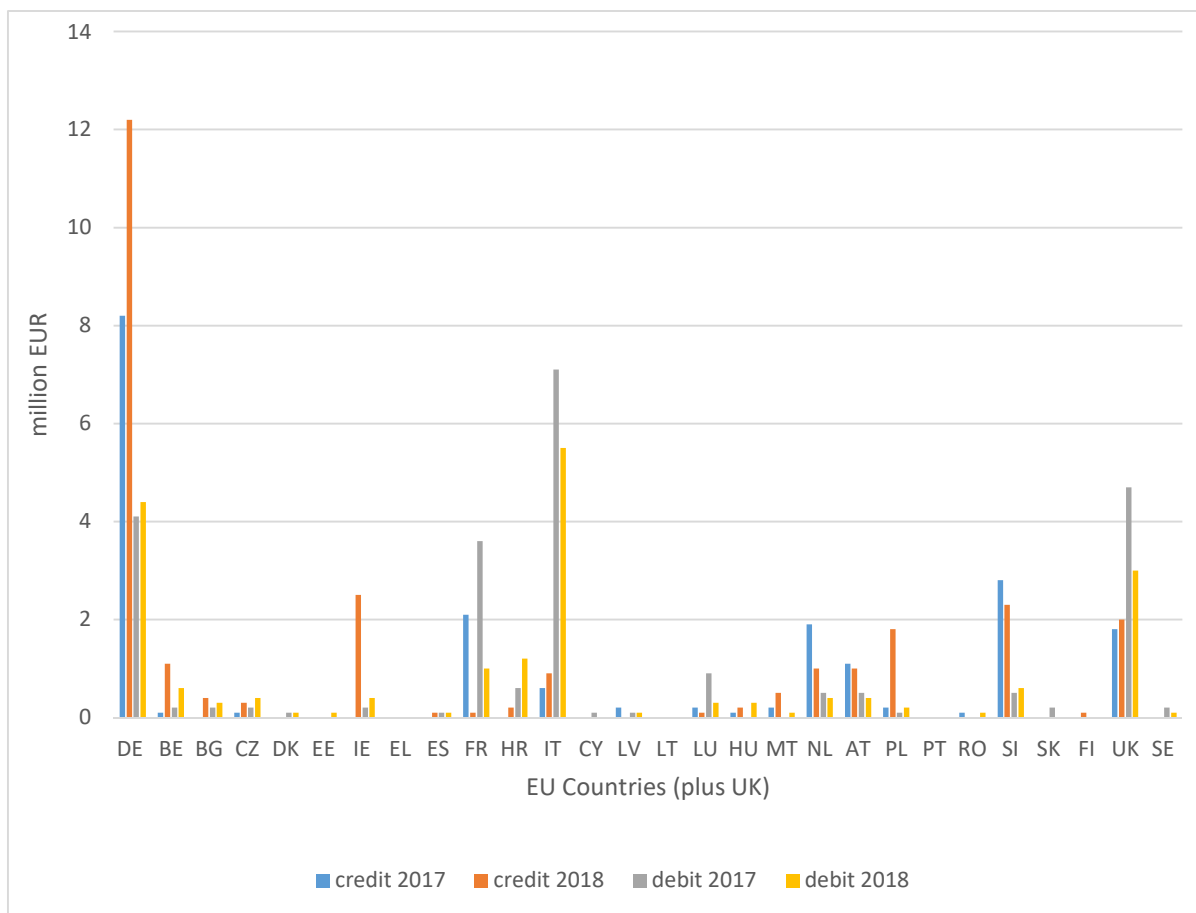
U pogledu pomorskog prevoza, kosovske transportne kompanije izveštavaju da im je dozvoljen uvoz samo iz albanske luke, a ne koriste ga i za izvoz. Međutim, kosovske transportne kompanije takođe imaju koristi od međunarodnog pomorskog zakona tako što šalju proizvode sa aerodroma u Albaniji, ka zemljama članicama EU, uglavnom koristeći posredničke kompanije, kao što je slučaj otpreme u Španiju, koristeći uglavnom srpske i makedonske posredničke kompanije. Međutim, slično kopnenom prevozu, i ove transakcije nisu registrovane na kosovskom platnom bilansu, već u državi u kojoj je posrednička kompanija registrovana.

3.1.3 Telekomunikacione, računarske i informacione usluge (TRI)

Sektor usluga telekomunikacija, računara i informacija (TRI) nedavno se pojavio kao veoma važan i rastući sektor kosovske ekonomije. TRI je uglavnom prvi način pružanja usluga i uključuje prekogranične transakcije. TRI usluge obuhvataju tri podkategorije: Prvo, telekomunikacione usluge koje su emitovanje ili prenos zvuka, slika, podataka ili drugih informacija telefonom, teleksom, telegramom, radio i televizijskim kablovskim prenosom ili satelitom, elektronskom poštom, faksimilima i tako dalje, uključujući usluge poslovne mreže, telekonferencije i usluge podrške. Drugo, računarske usluge koje se sastoje od hardvera / softvera i usluga obrade podataka. I na kraju, informacione usluge, koje uključuju usluge novinske agencije, poput pružanja vesti, fotografija i članaka o medijima. Ostale usluge pružanja informacija uključuju usluge baza podataka - koncepciju baze podataka, čuvanje podataka i širenje podataka i baza podataka, putem interneta i putem magnetnih, optičkih ili štampanih medija; i portali za veb pretragu Takođe su u ovu kategoriju uključene direktne nenakupne pretplate na novine i periodične publikacije, bilo da se putem pošte, elektronskog prenosa ili drugim sredstvima; drugi onlajn sadržaj.

Kosovo zavisi na uvoz u trgovini sa svetom. Nema razdvojenih podataka o trgovini sa EU u različitim kategorijama telekomunikacionih, računarskih i informacionih usluga. Međutim, sveukupna trgovina telekomunikacionim uslugama sa svetom preovlađuje, što čini 72,9% ukupnog izvoza, a gotovo 80 procenata ukupnog uvoza ovih usluga Kosovske računarske i informacione usluge pojavile su se kao obećavajući sektor i stalno se razvijaju, i u ukupnoj trgovini sa svetom, ova podkategorija je imala pozitivan bilans u 2018. godini, dok informacione usluge nisu veoma razvijene na Kosovu.

Kosovo se oslanja na izvoz u trgovinskim transakcijama sa TRI-om sa EU. Izvoz na Kosovu telekomunikacionih, računarskih i informacionih usluga sa EU dostigao je 26,8 miliona evra u 2018. godini, doživlevši povećanje od 7,1 miliona evra u odnosu na 2017. Dakle, drugačije od 2017. godine, gde je Kosovo beležilo trgovinski deficit od 4,5 miliona evra u trgovini u TRI uslugama sa EU, Kosovo je beležilo trgovinski suficit od 7,1 miliona evra u 2018. To se dogodilo jer je Kosovo u ovom pogledu takođe doživelo pad uvoza u 2018. godini od 4,5 miliona evra.

Slika 6: Trgovina kosovskim uslugama telekomunikacija, računara i informacija (TRI) sa zemljama članicama EU i Velikom Britanijom, 2017-2018. Izvor: EUROSTAT

Velika koncentracija trgovine državama članicama EU može se primetiti i kod TRI usluga. Kosovo uglavnom trguje sa Nemačkom uslugama TRI-a, zabeležujući najveći pozitivni trgovinski bilans u ovoj uslužnoj delatnosti. Kosovo je u 2018. godini zabeležilo izvoz u Nemačku u iznosu od 12,2 miliona evra, doživlevši rast od četiri miliona evra u odnosu na 2017. godinu.

Kosovo i dalje zavisi od uvoza u TRI uslugama sa Velikom Britanijom, međutim, trgovinski deficit se smanjio zbog pozitivnog povećanja izvoza praćenog istovremenim padom uvoza u 2018. godini u poređenju sa istim periodom 2017. godine, što pokazuje pozitivan trend u napredak Kosova u TRI uslugama. Izvoz Kosova u TRI uslugama sa Velikom Britanijom u 2018. godini zabeležio je 2,0 miliona evra, i tako se povećao za 0,2 miliona evra u poređenju sa istim periodom 2017. Dok je uvoz Kosova u TRI usluge sa Velikom Britanijom smanjen za 1,7 miliona evra u 2018. godini, sa iznosom od 3 miliona evra.

Zanimljivo je videti kako je trgovina Kosova u TRI uslugama sa Irskom nedavno porasla za 2,5 miliona evra u izvozu TRI usluga u 2018. godini, dok je u 2017. Kosovo samo uvezlo 0,2 miliona evra, ali nije izvozilo u Irsku. Ovakav nastup na TRI uslugama omogućio je zabeležavanje pozitivnog salda od 2,1 miliona eura sa Irskom.

Kosovo takođe ima značajan trgovinski suficit u oblasti TRI usluga sa Slovenijom, međutim, trgovina se smanjila na štetu Kosova. Izvoz Kosova u trgovini TRI uslugama sa Slovenijom smanjen je za 0,5 miliona evra u 2018. godini u poređenju sa 2017. godinom, za 2,3 miliona evra. Uvoz je povećan za 0,1 milion EUR, dakle 0,6 miliona EUR u 2018. godini u odnosu na 2017. godinu.

Trgovinski deficit u TRI uslugama, sa Francuskom, smanjio se u 2018. godini u poređenju sa istim periodom 2017. godine, ali to nije implikacija na poboljšanje trgovine u korist Kosova. Kosovo je promenilo smer trgovine, smanjujući količinu TRI usluga sa Francuskom, ali i dalje ostaje u

zavisnosti od uvoza. Izvoz TRI usluga u Francuskoj smanjen je za 2,0 miliona eura u 2018. u odnosu na 2017. godinu, zbog čega je Kosovo izvezlo samo 0,1 milion eura izvoza. Uvoz iz Francuske se takođe smanjio, a Kosovo je u 2018. ostvarilo 1,0 miliona evra, 2,6 miliona evra manje nego u 2017. godini.

TRI usluge su sektor u nastajanju na Kosovu, koji doprinosi trgovinskom suficitu sa EU uslugama. Kosovo bi trebalo više da ulaže u razvoj TRI usluga imajući u vidu da ima suficit u trgovini sa EU u ovom sektoru. Nedostatak raščlanjenih podataka u TRI uslugama ograničava analizu donošenja konkretnih zaključaka u vezi s potrebama sektora. Važno je da se ulože napor da se poboljša prikupljanje više raščlanjenih podataka o trgovini ovim važnim aktivnostima, koje izgleda obećavajuće za Kosovo.

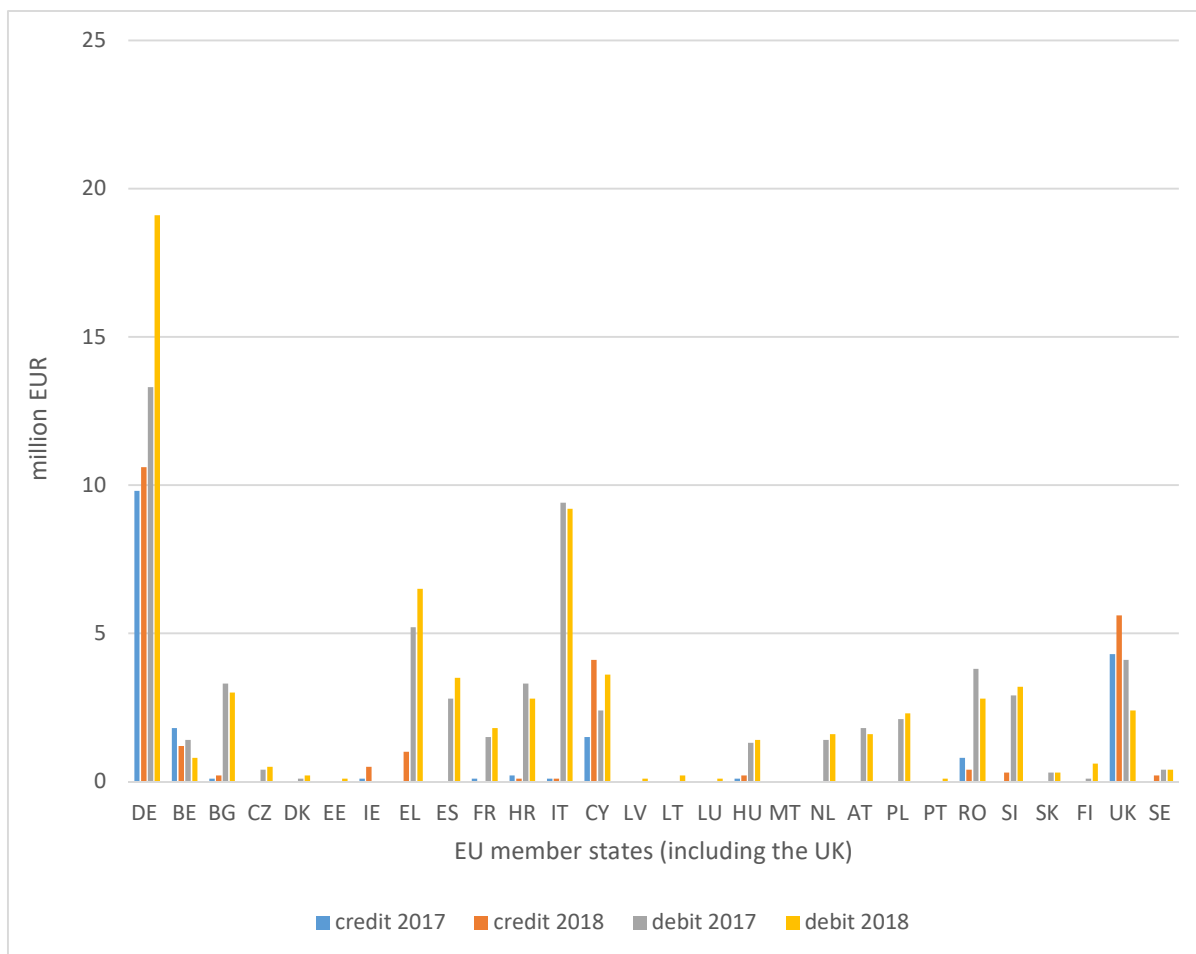
3.1.4 Ostale Poslovne Usluge

Trgovina ostalim poslovnim uslugama je u velikoj meri režim 4 pružanja usluga, koji zahteva dva preduslova: pristup teritoriji, a time i liberalizovani potez fizičkih lica; i priznavanje profesionalnih kvalifikacija. Ova aktivnost zabeležuje izvoz i uvoz različitih tržišnih usluga, kao što su, između ostalog: istraživačke i razvojne usluge, profesionalne i menadžerske konsultantske usluge, tehničke usluge, trgovinske i druge poslovne usluge. Ovaj sektor je jedan od najdinamičnijih u svetskoj trgovini uslugama, i zato je veoma važno da se fokusira i dodatno poboljša performanse ovog sektora na Kosovu. Trgovina tim uslugama pokazala je značajnu dinamiku na Kosovu, i u pogledu izvoza i uvoza.

Trgovina „drugim poslovnim uslugama“ ima značajnu težinu u ukupnoj trgovini Kosova uslugama sa svetom. Uvoz ovih usluga je treći po vrednosti, dok je izvoz druga najveća izvozna aktivnost usluga u zemlji. Ukupni uvoz raste brže od progresivnog izvoza smanjujući trgovinski suficit koji je država doživela. Prema podacima za 2017. i 2018. godinu, situacija u trgovini sa EU pokazuje drugačiju mostu. Tokom 2018. godine, Kosovo je u izvozu sa zemljama EU ostvarilo oko 76,4 miliona evra, što je 25,7 miliona evra više nego u istom periodu prethodne godine. Uvoz je takođe porastao u ovom sektoru tokom 2018. godine u odnosu na 2017. godinu, mnogo manje od izvoza. U 2018. Kosovo je zabeležilo 27,5 miliona evra uvoza drugih poslovnih usluga sa EU, samo 7 miliona evra više nego u 2017. Ovakav učinak omogućio je da se trgovinski suficit u trgovini sa EU poveća za 18,7 miliona evra.

Kao što je slučaj sa trgovinom različitim uslugama, takođe je velika koncentracija trgovine sa državama članicama EU i drugim poslovnim uslugama, kao što se može videti na slici 8. Detaljni podaci o ostalim poslovnim uslugama sa EU mogu se naći na tabeli 8 u aneksu.

Ostale poslovne usluge su sektor u nastajanju u trgovini uslugama Kosova sa EU i potpisivanje sporazuma o međusobnom priznavanju profesionalne kvalifikacije može biti od koristi za trgovinu Kosova sa EU u ovom sektoru. Član 56 SSP-a predviđa da pregovori za takav sporazum započnu u roku od dve godine od stupanja na snagu. Štaviše, SSP takođe predviđa da bi u roku od šest godina od stupanja na snagu privremeno slobodno kretanje fizičkih lica koja su uspostavila nepoštene ugovore za pružanje usluga imali pristup tržištima strana.

Slika 7: Kosovska trgovina ostalim poslovnim uslugama sa državama članicama EU (uključujući Veliku Britaniju) u periodu 2017– 2018. Izvor: EUROSTAT

Glavno izvozno tržište za ove usluge u EU za Kosovo je Nemačka, koja je u 2018. bila destinacija 32,2 [procenta ukupnog izvoza u EU. U 2018. godini izvoz se povećao za 7,3 miliona eura, u poređenju sa 2017. godinom, 26,4 miliona eura u 2018. godini. Uvoz je takođe povećan, ali sa manjim iznosom u poređenju s rastom izvoza. Kosovo je u 2018. godini zabeležila 3,5 miliona eura uvoza u ostalim poslovnim uslugama iz Nemačke, 1,4 miliona eura više nego u 2017. To je povećalo trgovinski suficit za 5,9 miliona eura više u 2018. Ostali izvoz poslovnih usluga u Nemačku mogao bi da se još više poboljša zbog novog nemačkog Zakona o veštoj imigraciji, koji stupa na snagu u martu 2020. godine, koji omogućava svima da odlaze i rade u Nemačku bez prethodne radne dozvole. Druga važna destinacija kosovskog izvoza su Austrija, Irska, Bugarska, Belgija, Poljska i Velika Britanija, koje zajedno predstavljaju dodatnih 37 procenata celokupnog izvoza ovih usluga na Kosovu.

Ostale poslovne usluge su veoma značajan sektor usluga za trgovinu Kosova sa EU. Uprkos tome što ne postoji sporazum o međusobnom priznavanju profesionalnih kvalifikacija, Kosovo je doživelo trgovinski višak u drugim poslovnim uslugama sa EU. Ovo pokazuje značaj ulaganja u ovaj sektor unapređenjem obrazovnog sistema, profesionalnom akreditacijom i podsticanjem sporazuma o međusobnom priznavanju sa EU. Kosovski kreatori politika moraju da sprovedu analizu tržišta, koja razlikuje domaće i međunarodne potrebe profesionalaca i preporučuju strategije za popunjavanje praznina.

3.1.5 Zaključci i Preporuke za Smer Kosova u Trgovini Uslugama sa EU

Kosovo stoji veoma dobro u trgovini uslugama sa EU, sa trgovinskim suficitom u 2018. godini od 766,8 miliona eura, 4,5 miliona eura više u poređenju sa istim periodom 2017. S obzirom na to da

Kosovo u istoriji ima trgovinski deficit u trgovini robom, sektor usluga trenutno je okosnica ekonomije.

Visoka koncentracija prema kategorijama i zemljama može se primetiti u trgovinskim transakcijama sa turističkim uslugama sa EU. Glavni sektori usluga na kojima Kosovo trguje sa državama članicama EU uključuju putovanja, prevoz, druge poslovne usluge i TRI. Kosovo uglavnom trguje uslugama sa zemljama članicama EU sa najvećom učestalošću boravka u dijaspori. Ovde su uglavnom uključene Nemačka, Italija, Austrija, Francuska i Belgija. To podrazumeva da bi kosovska vlada trebalo više da ulaže u trgovinu uslugama kako bi unapredila i proširila ovaj sektor ekonomije, bez zavisnosti od lojalnosti dijaspore.

Putovanja su okosnica uslužnog sektora, što uveliko doprinosi trgovinskom suficitu usluga. Glavni razlog trgovine transakcijama putničkih usluga je odanost dijaspore Kosovu. Kosovska vlada trebalo bi da poveća svoja ulaganja u cilju uspostavljanja tradicionalnog turizma na Kosovu, prvo sprovodeći nacionalnu strategiju u turizmu.

Kosovo je imalo deficit u transportnim trgovinskim transakcijama sa EU, međutim, ovaj sektor je veoma važan zbog povezanosti sa trgovinom robom. Kosovske kompanije obavljaju sve vidove transportnih usluga, međutim, nisu sve evidentirane na platnom bilansu zbog korišćenja posredničkih kompanija.

TRI usluge treba uzeti u obzir za buduće donošenje politika zahvaljujući njegovom doprinosu trgovinskom suficitu usluga sa EU.

Ostale poslovne usluge takođe su sektor u nastajanju u trgovini uslugama sa EU, jer Kosovo takođe doživljava trgovinski suficit u ovom sektoru i uspostavljanje osnova za dalje pregovore sa EU u pogledu uzajamnog priznavanja profesionalnih kvalifikacija i besplatnih privremenih kretanje fizičkih lica, u skladu sa SSP-om.

3.2 Kosovska Trgovina Podsektorima Glavnih Usluga sa CEFTA Strankama

Ovaj odeljak ukratko analizira kosovsku trgovinu uslugama sa zemljama CEFTA. Trgovina uslugama dobila je na značaju u okviru CEFTA-e. Zemlje CEFTA uključene su u pregovore o liberalizaciji trgovine uslugama, što je omogućilo potpisivanje AP6 koji je odobren u decembru 2019. Kosovo se sa AP6 obavezalo na liberalizaciju trgovine u značajnom broju kategorija usluga. Ovaj protokol važi samo za CEFTA države. AP6 pokriva širi spektar uslužnih sektora zasnovanih na GATS STO.

Tabela br. 1 predstavlja podatke o trgovini uslugama između Kosova i svake od zemalja CEFTA-e. U 2018. CEFTA tržišta na kojima je odredište oko 5,7 procenata ukupnog izvoza usluga, a poreklo oko 26 procenata ukupnog uvoza. Kosovo zabeležuje ukupni trgovinski deficit u trgovini uslugama sa članicama CEFTA-e. U posmatranom periodu postoji samo suficit u trgovini uslugama sa Srbijom. U 2018. izvoz se povećao za 24 procenta, a uvoz za 22 procenta, povećavajući trgovinski deficit za 20 procenata. Iako izvoz još nije toliko značajan, CEFTA se može smatrati strateškim odredištem za trgovinu uslugama. Detaljni podaci po kategorijama usluga mogu se naći u Aneksu. To uključuje neke usluge koje nisu obuhvaćene u ovom izveštaju.

Tabela Br. 1: Trgovina uslugama sa CEFTA po državama 2017-2018 u milionima evra

	Izvoz	Uvoz	Saldo	Izvoz	Uvoz	Saldo
Država/Godina	2018			2017		
Albanija	54.896	178.73	-123.834	18.01	140.58	-122.57
Bosna i Hercegovina	1.523	4.25	-2.727	16.89	5.17	11.72
Severna Makedonija	9.48	26.55	-17.07	4.35	15.10	-10.75
Moldova	0.372	0.07	0.302	0.38	0.06	0.33
Crna gora	7.034	18.63	-11.596	8.92	14.88	-5.95
Srbija	15.566	8.15	7.416	18.39	8.98	9.41
Ukupno	88.871	236.38	-147.509	66.94	184.76	-117.83

Glavni trgovinski partner u uslugama je Albanija, u koju je Kosovo izvezlo 54,9 miliona evra u poređenju sa istim periodom 2017., što je porast izvoza od 67,2 odsto. Drugi najveći izvozni partner bila je Srbija sa 15,6 miliona evra, zatim Severna Makedonija sa iznosom od 9,5 miliona evra, i Crna Gora sa 7 miliona evra. Albanija je bila najveći uvoznik usluga u 2018. godini sa iznosom od 178,7 miliona evra, u poređenju sa 2017. godinom, uvoz je iz ove zemlje porastao za 21,3 odsto, a slede Severna Makedonija sa 26,6 miliona evra i Crna Gora sa 18,1 miliona evra.

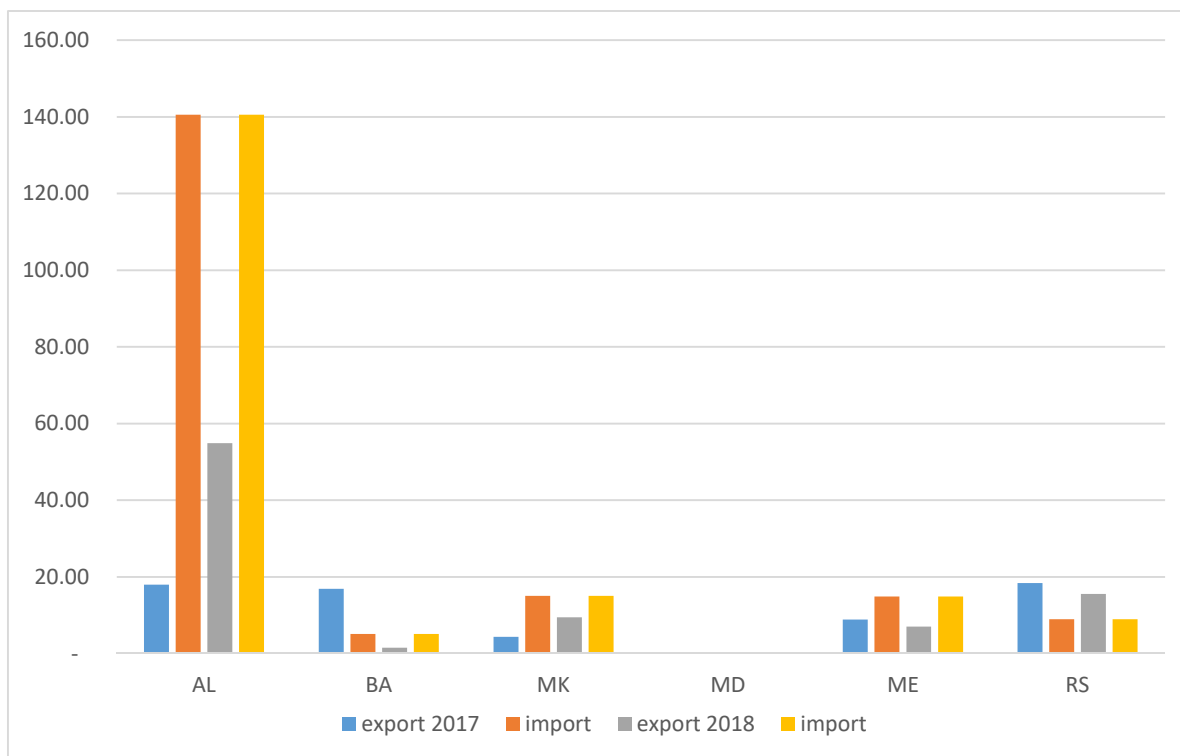
Tabela Br. 2: Saldo trgovine uslugama sa CEFTA 2017-2018 u milionima evra euro

Godina	2018	2017	% promene
Izvoz	88.87	66.95	32.74
Uvoz	236.38	184.82	27.89
Saldo	-147.5	-117.07	-25.99

Izvor: CBK

Nema podataka o trgovini sa svakom članicom CEFTA-e na više razdvojenom nivou. U ovom odeljku se istražuju performanse i mostre trgovine u glavnim uslužnim delatnostima, usredsređujući se na predlaganje objašnjenja opaženih trgovinskih tokova uslugama, sa ciljem da imaju jasniju sliku i identifikuju izazove i mogućnosti za bolju buduću saradnju na ovom sektoru.

Glavna trgovina na Kosovu sa partnerima CEFTA je u putničke usluge, telekomunikacije, računarske i informacione usluge i ostale poslovne usluge. Hitni zadatak koji treba preduzeti je poboljšanje podataka o trgovini uslugama sa CEFTA strankama.

Slika 8: Kosovska trgovina uslugama sa zemljama članicama CEFTA u periodu 2017– 2018. Izvor: Centralna banka Kosova (CBK). Obrada od strane autora.

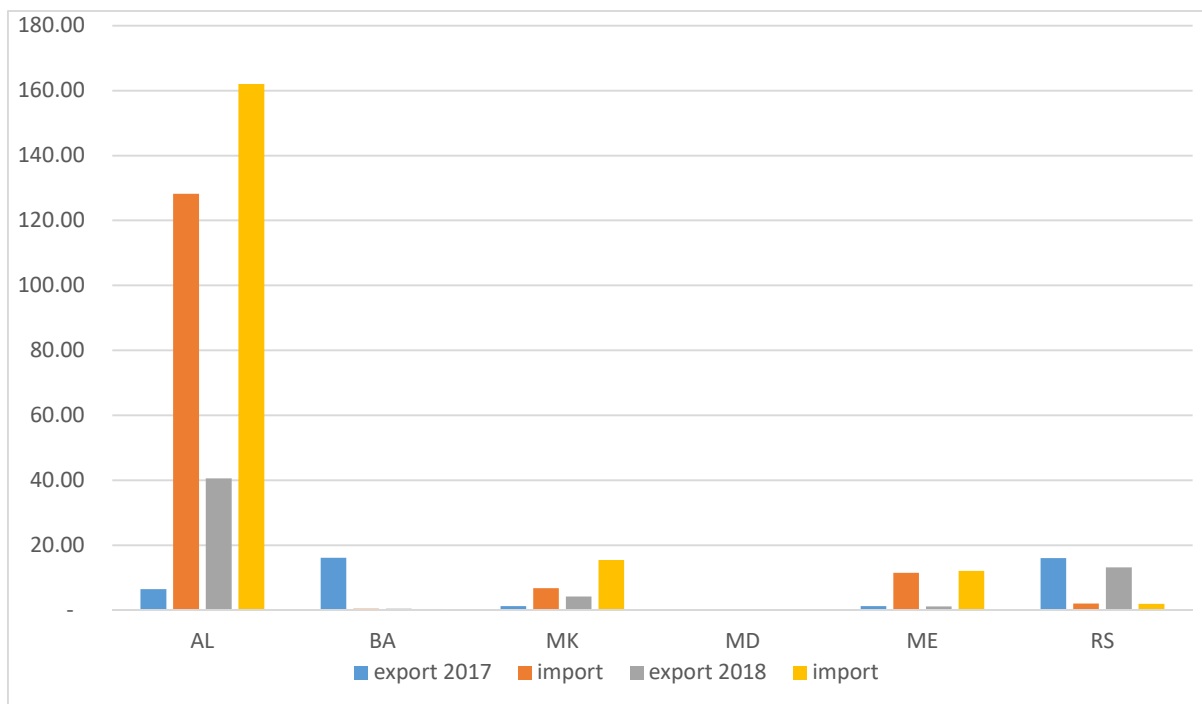
3.2.1 Turističke usluge

Turističke usluge predstavljaju najveći deo trgovine uslugama između Kosova i CEFTA strana, u velikoj meri olakšano blizinom. Ostali faktori koje treba uzeti u obzir pri analizi ovog sektora tokova su porodični odnosi između zemalja. U svakoj zemlji živi značajan broj Albanaca, Moldavija je ovde isključena. Ostali razlozi za putovanje između zemalja CEFTA je turizam kao takav, uključujući, između ostalog, različite kulturne aktivnosti i kupovinu. Turističke usluge u 2018. godini predstavljale su 67 procenata ukupnog izvoza usluga Kosova strankama CEFTA i 81 odsto ukupnog uvoza. S tim u vezi, trgovina unutar CEFTA odražava opštu moštu kosovske trgovine uslugama.

Izvoz turističkih usluga u region dostigao je tokom 2018. godine 59,8 miliona eura, što je povećanje u odnosu na prethodnu godinu za 18,48 miliona eura, što je 31 odsto. Uvoz je takođe porastao za 22,3% i dostigao je 191,94 miliona EUR u 2018. To je uticalo na povećanje negativnog salda trgovine u 2018. godini, koji je iznosio 132,14 miliona EUR.

Podaci pokazuju da je visoka koncentracija trgovine sa Albanijom, koja je u 2018. godini činila 68% kosovskog izvoza u region, i 84% uvoza iz CEFTA strana. U pogledu izvoza Srbija je drugi najvažniji partner koji čini 22 procenata ukupnog izvoza turističkih usluga strankama CEFTA. Stoga su ova dva trgovinska partnera predstavljala 90 procenata ukupnog izvoza turističkih usluga u region. Važno je primetiti neznatan nivo uvoza turističkih usluga sa Srbijom, što ukazuje na gotovo nikakvo kretanje ljudi sa Kosova u tu zemlju. Uvoz iz Srbije u 2018. godini iznosio je samo 1,9 miliona evra. Na slici 9 prikazani su podaci o trgovini turističkim uslugama sa CEFTA strankama.

Ako uporedimo trgovinu ovim uslugama sa istim periodom 2017. godine, putovanja sa Albanijom porasla su za 34,12 miliona, pri čemu je izvoz iz Srbije smanjen za 2,86 miliona evra u 2017. godini, a izvoz sa Severnom Makedonijom povećan je za 2,92 miliona evra. Još jedan zanimljiv detalj je da je izvozna trgovina sa Bosnom i Hercegovinom u 2017. bila 16,11 miliona eura, a u 2018. smanjena je za 0,51 hiljadu eura. Za to su potrebne dodatne analize kako bi se identifikovali faktori koji su izazvali ovo veliko smanjenje. Povećanje izvoza sa Albanijom može se, pored poseta porodici i prijateljima, pripisati i činjenici da Albanci provode zimski odmor u kosovskim skijalištima, takođe i letnje aktivnosti, poput različitih kulturnih događaja.

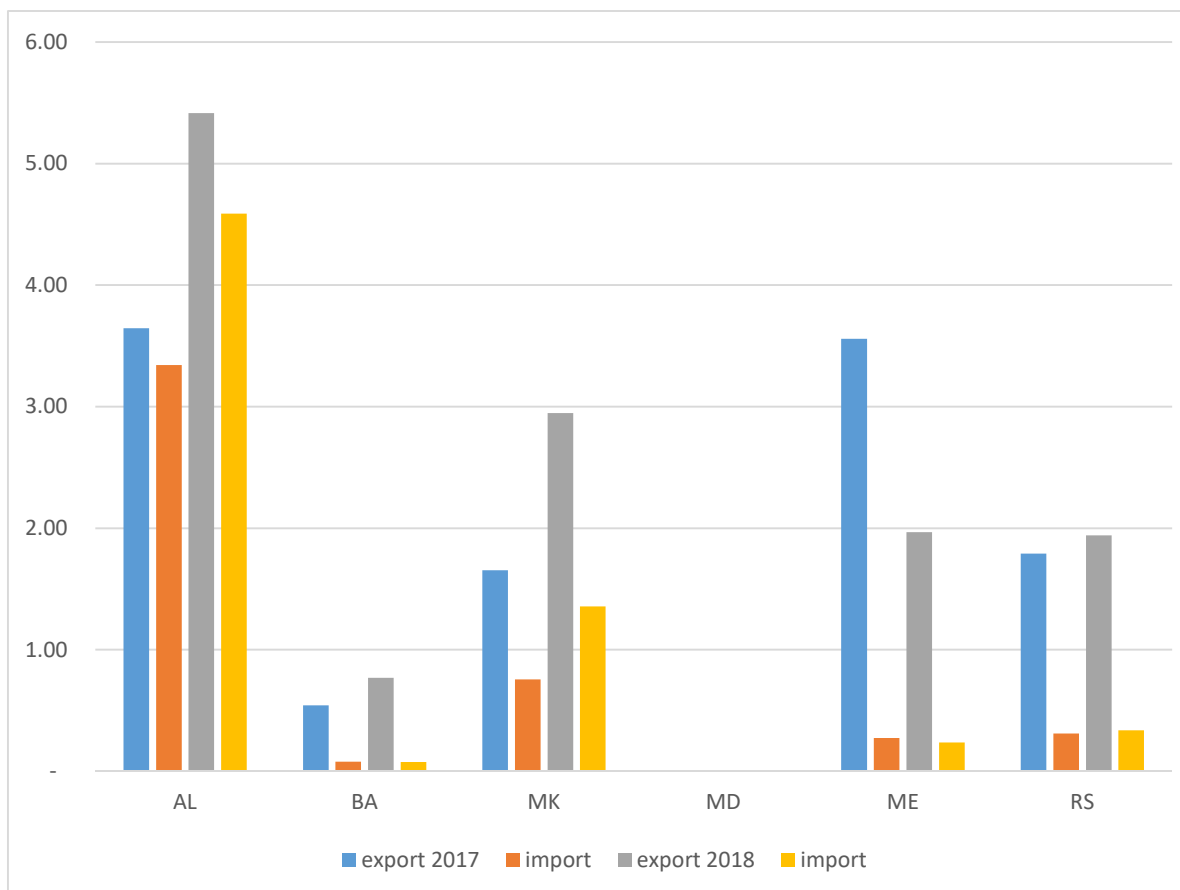

Slika 9: Kosovska trgovina turističkim uslugama sa državama članicama CEFTA, u periodu 2017– 2018. Izvor: Centralna banka Kosova (CBK). Obrada od strane autora.

Što se tiče uvoza, većina njih potiče iz Albanije i iznosi 162 miliona evra ili 20,8% više nego u 2017. Turistički sektor povezan je sa letnjim praznicima, a stanovnici Kosova u poseti porodici i prijateljima u Albaniji. Severna Makedonija je drugi najveći uvoznik u 2018. godini i dostigla je iznos od 15,43 miliona eura, 55,9% više nego u 2017. Sa Crnom Gorom uvozi u 2018. godini su bili 12,12 miliona eura ili 5,3% više. U poređenju sa izvozom, uvoz sa Srbijom je u 2018. godini niži nego u 2017. godini, samo 1,93 miliona eura ili 4,7% manje nego 2017. Pitanje koje bi moglo imati uticaja na trgovinu turističkim uslugama je činjenica da se od kosovskih građana traži dobivanje vize ako žele ući u Bosnu i Hercegovinu i Moldaviju, a Kosovo primenjuje iste zaheve za vizu prema građanima ove dve države. Ograničeno putovanje Kosovskih građana u Srbiju reaguje na postojeća ograničenja u vezi sa ličnim dokumentima.

3.2.2 Ostale poslovne usluge

Ostale poslovne usluge su drugi glavni trgovinski sektor na Kosovu sa strankama CEFTA. U 2018. godini ostvaren je suficit od 6,68 miliona evra. Izvoz je bio 13,4 miliona evra, a uvoz 6,78 miliona evra, u poređenju sa 2017. godinom, izvoz je porastao za 11,4%. Ovaj sektor je veoma važan za Kosovo jer uključuje razne usluge kao što su, između ostalog: usluge istraživanja i razvoja, profesionalne i menadžerske konsultantske usluge, tehničke usluge, trgovinske i druge poslovne usluge. Smatra se da ove usluge imaju visoku produktivnost. Slika 10 prikazuje trgovinu ovim uslugama sa svakom CEFTA strankom.

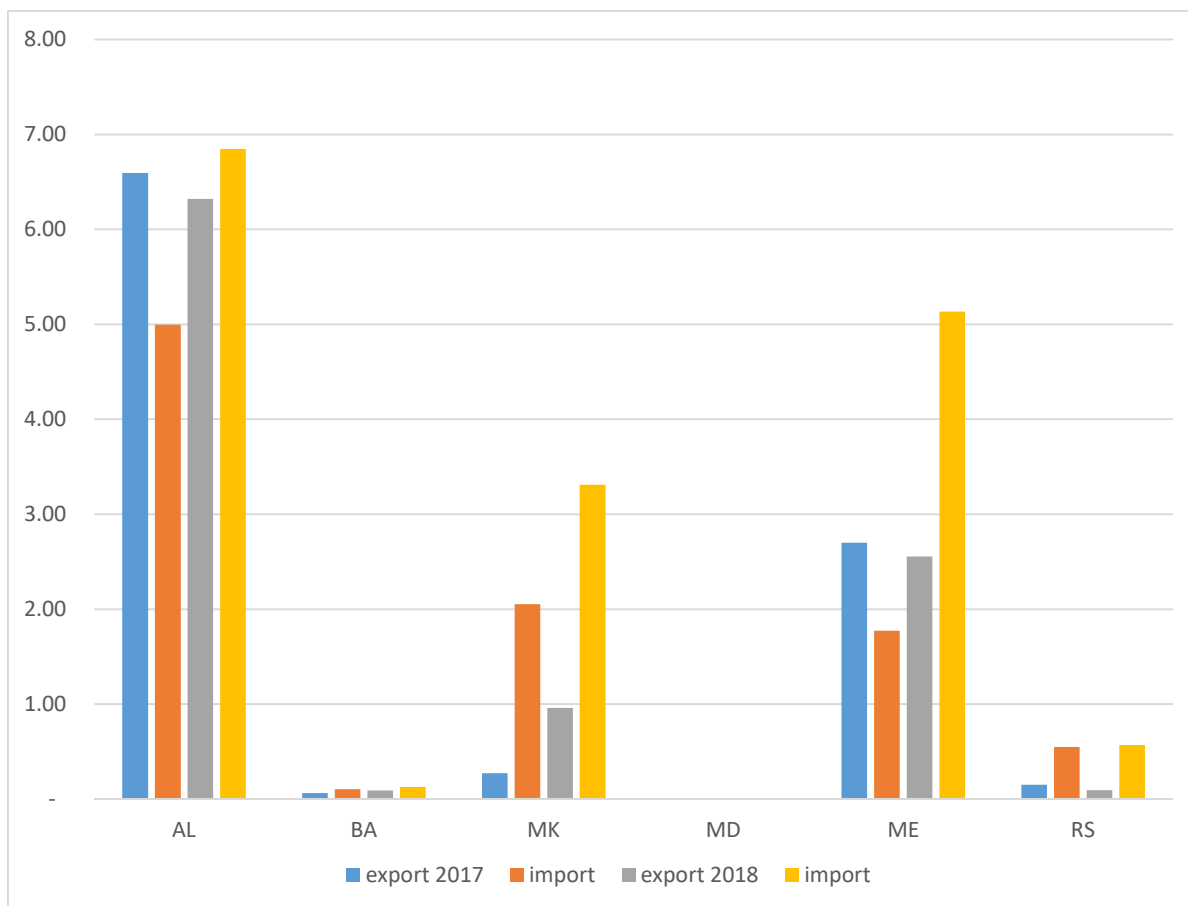

Slika 10: Kosovska trgovina ostalim poslovnim uslugama sa državama članicama CEFTA u periodu 2017-2018. Izvor: Centralna banka Kosova (CBK). Obrada od strane autora.

Vodeća zemlja u ovom sektoru je Albanija, Kosovo je izvezlo profesionalne usluge u Albaniju u vrijednosti od 5,4 miliona eura u poređenju sa 2017. godinom, izvoz se povećao za 32,7%. Drugi glavni trgovinski partner je Severna Makedonija sa 2,95 miliona evra ili 44,1% više u odnosu na 2017. Isto tako izvoz sa Crnom Gorom i Srbijom u 2018. godini bila je oko dva miliona evra. Količina izvoza sa Srbijom nije velika, ali vredi napomenuti da iako Srbija ne priznaje kvalifikaciju Kosova, još uvek se izvestan izvoz profesionalnih usluga odvija između ove dve zemlje. Kada se razgovara o profesionalnim uslugama, važno je shvatiti da će sporazum o priznavanju profesionalnih kvalifikacija značajno doprineti povećanju trgovinskog potencijala ovih usluga.

3.2.3 Telekomunikacije, računarske i informativne usluge (TRI)

Trgovina telekomunikacijama, računarskim i informativnim uslugama uglavnom se odvija s Albanijom i Crnom Gorom. Izvoz u Albaniju u 2018. godini dostigao je 6,32 miliona eura, 28 hiljada manje u poređenju sa 2017. Izvoz u Crnu Goru 2018. godine gdje je 2,56 miliona eura ili 44 hiljade eura manje u poređenju sa 2017. Čak i iznos je nizak i dalje se može primetiti negativan saldo u ovom sektoru.

Slika 11: Kosovska trgovina telekomunikacijama, računarskim i informacionim uslugama sa zemljama članicama CEFTA, u periodu 2017– 2018. Izvor: Centralna banka Kosova (CBK). Obrada od strane autora.

3.2.4 Zaključci i preporuke za trgovinu uslugama Kosova sa CEFTA strankama

Veoma je teško donijeti odgovarajuće zaključke u pogledu kosovskog smjera trgovine uslugama sa zemljama članicama CEFTA uzimajući u obzir samo dve godine. Međutim, može se videti da su trgovinske transakcije Kosova sa zemljama članicama CEFTA-e vrlo malog obima, uprkos postojanju sporazuma o slobodnoj trgovini, koji se stalno ažurira. Ipak, može se videti da se drugačije od 2017. u 2018. godini trgovina kosovskim uslugama sa zemljama članicama CEFTA promenila. Kosovo je manje trgovalo sa Srbijom i Bosnom i Hercegovinom u 2018. godini nego u 2017. godini, a više s Albanijom.

4. Zaključne Napomene

Ministarstvo ekonomije, zapošljavanja, trgovine, industrije, preduzetništva i strateških ulaganja Kosova, ili MEPTINSI, u saradnji sa projektom EU Dalja podrška razvoju trgovine Kosova, koja se u ovom izveštaju pominje kao EUTSP, oslanja se na ispitivanje podataka o trgovini Kosova radi procene kosovske trgovine uslugama sa zemljama EU i CEFTA. Važno je napomenuti da je ovo prvi pokušaj analize bilateralne trgovine uslugama na Kosovu. S obzirom na to da je Kosovo dostavilo podatke za Eurostat tek od 2017. godine, a podaci za 2019. godinu još nisu dovršeni od strane nadležnih institucija, u izveštaju je analizirana trgovina uslugama za 2017. i 2018. sa EU i CEFTA. Ovo su glavni partneri Kosova u trgovini uslugama. Međutim, trgovinu sa EFTA takođe treba uzeti u obzir za buduće analize.

Da bi se bolje razumeli obrasci i odrednice kosovske trgovine uslugama, koje će informisati o političkim odlukama u vezi sa uslužnim sektorom koji je okosnica kosovske ekonomije, ova vrsta izveštaja trebalo bi da postane godišnja aktivnost MEPTINSI. Buduće analize treba da obuhvataju, kako podaci postaju dostupni, duži vremenski period, kao i proširivanje procene na druga međunarodna tržišta.

Glavni zaključak koji se može napredovati je da kosovska trgovina uslugama počiva uglavnom na turističkim uslugama, koje su sa njihove strane usko povezane sa ulaznim putovanjima dijaspore u posetu porodici i prijateljima. Postavlja se pitanje koliko će to biti održivo u vremenu. Iako se u drugim kategorijama usluga može primetiti određena dinamika, čini se da trenutni nivo izvoza nije dovoljan da izvoz usluga postane značajan pokretač ekonomskog rasta i razvoja. Treba doneti neku važnu političku odluku kako bi se potencijal trgovine uslugama pretvorio u plodnu stvarnost, koja će značajno doprineti postizanju razvojnih i socijalnih težnji zemlje. Politička situacija u vezi sa priznavanjem mogla bi imati neke efekte u trgovini nekim uslugama, kao što je slučaj sa putovanjima, prevozom i profesionalnim uslugama, ali ne čini se nepremostivom preprekom, koja u potpunosti sprečava trgovinu uslugama. Potrebno je više analiza kako bi se detaljnije identifikovale prepreke, kako na domaćem tako i na međunarodnom tržištu, koje bi mogle da ograničavaju trgovinski potencijal usluga.

Konačno, važno je naglasiti da Kosovo i dalje ima hitnu potrebu za poboljšanjem prikupljanja statistika o uslužnim aktivnostima, kako u pogledu nacionalnih računa, tako što će generisati mnogo više raščlanjenih podataka na sektorskom nivou; i takođe u vezi sa trgovinom uslugama gde je potrebno započeti generisanje detaljnijih podataka o različitim kategorijama usluga i FATS-u. Postupna primena Priručnika o statistici (MSIT 2010) o trgovini uslugama bila bi primeren instrument za poboljšanje statistike o trgovini uslugama.

5. Aneks

5.1 Podaci o trgovini uslugama sa EU

5.1.1 *Tabela 1: Ukupna Trgovina Kosova sa EU u milionima evra*

Država/ GODINA	Izvoz		Uvoz		Saldo	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Nemačka	414.0	423.8	32.9	41.4	381.5	382.4
Belgija	26.8	29.6	4.4	5	22.4	24.6
Bugarska	14.4	19.6	6	6.3	8.4	13.3
Češka Republika	10.9	12.8	2.3	3.1	8.6	9.7
Danska	4.8	4.5	1.2	1.3	3.6	3.2
Estonija	0.4	0.5	0.2	0.6	0.2	-0.1
Irska	2.1	19.1	7	7.8	-4.9	11.3
Grčka	6.5	7.8	10.4	11.4	-3.9	-3.6
Španija	1.5	2.2	4.3	9.3	-2.8	-7.1
Francuska	39.1	37.6	10.2	8.4	28.9	29.2
Hrvatska	25.5	28.3	7.4	8	18.1	20.3
Italija	79.0	81.2	25.4	22.9	53.6	58.3
Kipar	2.2	6.2	3.7	5.8	-1.5	0.4
Letonija	0.8	0.5	0.7	1.1	0.1	-0.6
Litvanija	0.5	0.4	0.4	0.5	0.1	-0.1
Luksemburg	7.1	7.4	5.7	4.1	1.4	3.3
Mađarska	11.6	13.6	5.1	5.5	6.5	8.1
Malta	3.4	2.2	0.3	0.4	3.1	1.8
Holandija	16.9	14.2	7.6	6.1	9.3	8.1
Austrija	100.0	103.9	9.4	8.2	91	95.7
Poljska	10.0	17.4	3.8	4.1	6.2	13.3
Portugal	0.2	0.3	0.3	0.3	-0.1	0.0
Rumunija	7.7	8.5	5.5	5.3	2.2	3.2
Slovenija	35.7	39.3	7.7	8	28	31.3
Slovačka	4.1	4.7	1	0.7	3.1	4.0
Finska	6.3	5.8	0.7	2.1	5.6	3.7
Velika Britanija	42.5	48.7	23.6	22.8	19	25.9
Švedska	33.3	31.4	2.6	2.6	30.7	28.8
Ukupno	908,0	971.5	189.8	203.1	718.4	768.4

Izvor: EUROSTAT

5.1.2 **Tabela 2: Turističke trgovinske transakcije Kosova sa EU u milionima evra**

Država/Godina	Izvoz		Uvoz		Saldo	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Nemačka	367.3	364.8	7.4	6.8	359.9	358.0
Belgija	20.3	20.3	0.7	0.6	19.6	19.7
Bugarska	13.5	14.8	1.2	1.4	12.3	13.4
Češka Republika	8.1	8.6	0.5	0.6	7.6	8.0
Danska	4	4	0.3	0.2	3.7	3.8
Estonija	0.4	0.4	0	0.1	0.4	0.3
Irska	0.7	0.8	2.1	2.7	-1.4	-1.9
Grčka	5.7	6.0	3.2	3.0	2.5	3.0
Španija	1.3	1.3	0.7	0.6	0.6	0.7
Francuska	34.2	34.3	1.9	1.6	32.3	32.7
Hrvatska	22.4	25.2	1.2	1.1	21.2	24.1
Italija	71.3	72.4	3.4	2.4	67.9	70.0
Kipar	0	0.0	0.8	1.3	-0.8	-1.3
Letonija	0.1	0.2	0	0.0	0.1	0.2
Litvanija	0.3	0.3	0	0.0	0.3	0.3
Luksemburg	5.7	6.0	1.4	1.1	4.3	4.9
Mađarska	7.3	9.0	1.9	1.5	5.4	7.5
Malta	0.4	0.5	0	0.1	0.4	0.4
Holandija	7.5	7.3	1.2	1.4	6.3	5.9
Austrija	88.6	91.4	2.7	2.4	85.9	89.0
Poljska	6.3	6.7	0.2	0.4	6.1	6.3
Portugal	0.1	0.2	0.1	0.0	0.0	0.2
Rumunija	5.8	7.0	0.2	0.3	5.6	6.7
Slovenija	28.7	32.5	1.3	1.0	27.4	31.5
Slovačka	3.7	4.0	0.1	0.2	3.6	3.8
Finska	5.5	5.1	0.4	0.3	5.1	4.8
Velika Britanija	32	33.6	9.6	8.8	22.4	24.8
Švedska	31.5	29.3	0.8	0.8	30.7	28.5
Ukupno	772.7	786.0	43.3	40.7	729.4	745.3

Izvor: EUROSTAT

5.1.3 **Tabela 3: Transportna trgovina Kosova sa EU u milionima evra**

Država/Godina	Izvoz		Uvoz		Saldo	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Nemačka	9.8	10.6	13.3	19.1	-3.5	-8.5
Belgija	1.8	1.2	1.4	0.8	0.4	0.4
Bugarska	0.1	0.2	3.3	3.0	-3.2	-2.8
Češka Republika	0.0	0.0	0.4	0.5	-0.4	-0.5
Danska	0.0	0.0	0.1	0.2	-0.1	-0.2
Estonija	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	-0.1
Irska	0.1	0.5	0.0	0.0	0.1	0.5
Grčka	0.0	1.0	5.2	6.5	-5.2	-5.5
Španija	0.0	0.0	2.8	3.5	-2.8	-3.5
Francuska	0.1	0.0	1.5	1.8	-1.4	-1.8
Hrvatska	0.2	0.1	3.3	2.8	-3.1	-2.7
Italija	0.1	0.1	9.4	9.2	-9.3	-9.1
Kipar	1.5	4.1	2.4	3.6	-0.9	0.5
Letonija	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	-0.1
Litvanija	0.0	0.0	0.0	0.2	0.0	-0.2
Luksemburg	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	-0.1
Mađarska	0.1	0.2	1.3	1.4	-1.2	-1.2
Malta	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Holandija	0.0	0.0	1.4	1.6	-1.4	-1.6
Austrija	0.0	0.0	1.8	1.6	-1.8	-1.6
Poljska	0.0	0.0	2.1	2.3	-2.1	-2.3
Portugal	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	-0.1
Rumunija	0.8	0.4	3.8	2.8	-3.0	-2.4
Slovenija	0.0	0.3	2.9	3.2	-2.9	-2.9
Slovačka	0.0	0.0	0.3	0.3	-0.3	-0.3
Finska	0.0	0.0	0.1	0.6	-0.1	-0.6
Velika Britanija	4.3	5.6	4.1	2.4	0.2	3.2
Švedska	0.0	0.2	0.4	0.4	-0.4	-0.2
Ukupno	18.9	24.5	61.3	68.2	-42.4	-43.7

Izvor: EUROSTAT

5.1.4 Tabela 4: Građevinske trgovinske transakcije Kosova sa EU u milionima evra

Država/Godina	Izvoz		Uvoz		Saldo	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Nemačka	1.3	1.1	0.2	0.2	1.1	0.9
Belgija	1.2	1.5	0	0	1.2	1.5
Bugarska	0.1	0.4	0	0	0.1	0.4
Češka Republika	0.1	1.6	0	0	0.1	1.6
Danska	-	-	-	-	-	-
Estonija	-	-	-	-	-	-
Irska	0	0.1	0	0	0	0.1
Grčka	-	0	-	0	-	0
Španija	-	0.5	-	3.9	-	-3.4
Francuska	0.3	0.4	0	0.3	0.3	0.1
Hrvatska	0.3	0.2	0.1	0.4	0.2	-0.2
Italija	0.3	0.4	0.3	0.3	0	0.1
Kipar	-	0	-	0	-	0
Letonija	-	-	-	-	-	-
Litvanija	-	-	-	-	-	-
Luksemburg	0.1	0	0	0	0.1	0
Mađarska	0	-	0	-	0	-
Malta	0.0	-	0	-	0.0	-
Holandija	0	-	0	-	0	-
Austrija	1.2	0.8	0	0	1.2	0.8
Poljska	0	-	0	-	0	-
Portugal	0.1	0	0	0	0.1	0
Rumunija	0	0	0	0.2	0	-0.2
Slovenija	0	0.1	0	0	0	0.1
Slovačka	0	0	0	0	0	0
Finska	0.1	0.1	0	0	0.1	0.1
Velika Britanija	0.2	0.6	0	0	0.2	0.6
Švedska	0	0.2	0	0.1	0	0.1
Ukupno	5.3	8.0	0.6	5.4	4.7	2.6

Izvor: EUROSTAT

5.1.5 Tabela 5: Trgovinske transakcije osiguranja i penzionih usluga Kosova sa EU u milionima evra

Država/Godina	Izvoz		Uvoz		Saldo	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Nemačka	4	3	4.4	4.7	-0.4	-1.7
Belgija	0.1	0.2	0	0.2	0.1	0
Bugarska	0	0.1	0.8	0.8	-0.8	-0.7
Češka Republika	0	0.1	0.4	0.4	-0.4	-0.3
Danska	0	0	0	0.1	0	-0.1
Estonija	0	0	0	0	0	0
Irska	0.6	12.1	0	0	0.6	12.1
Grčka	0	0	1.6	1.4	-1.6	-1.4
Španija	0	0	0.5	0.9	-0.5	-0.9
Francuska	0.3	0.3	0.5	0.7	-0.2	-0.4
Hrvatska	0.5	0.2	0.7	0.7	-0.2	-0.5
Italija	0.4	0.5	2.1	2.4	-1.7	-1.9
Kipar	0	0	0	0	0	0
Letonija	0.1	0	0.5	0.8	-0.4	-0.8
Litvanija	0	0	0	0	0	0
Luksemburg	0	0	0	0	0	0
Mađarska	0	0.1	0.4	0.4	-0.4	-0.3
Malta	0	0	0	0	0	0
Holandija	0	0	0.4	0.4	-0.4	-0.4
Austrija	1.5	2	1.9	1.9	-0.4	0.1
Poljska	0	0	0.8	1	-0.8	-1
Portugal	0	0	0	0	0	0
Rumunija	0	0	0.5	0.7	-0.5	-0.7
Slovenija	0.9	0.8	1.1	1.9	-0.2	-1.1
Slovačka	0	0	0	0.2	0	-0.2
Finska	0	0	0	0	0	0
Velika Britanija	0.5	2.6	1.8	3.2	-1.3	-0.6
Švedska	0.1	0.2	0	0.1	0.1	0.1
Ukupno	9	22.2	18.4	22.9	-9.4	-0.7

Izvor: EUROSTAT

5.1.6 Tabela 6: Trgovinske transakcije Finansijskim Uslugama Kosova sa EU u milionima evra

Država/Godina	Izvoz		Uvoz		Saldo	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Nemačka	0	0	0.1	0	-0.1	0
Belgija	0	0.2	0	0	0	0.2
Bugarska	-	-	-	-	-	-
Češka Republika	0	0	0	0	0	0
Danska	-	-	-	-	-	-
Estonija	-	-	-	-	-	-
Irska	0	0	0.8	0.5	-0.8	-0.5
Grčka	-	-	-	-	-	-
Španija	-	-	-	-	-	-
Francuska	-	-	-	-	-	-
Hrvatska	-	0	-	0	-	0
Italija	-	-	-	-	-	-
Kipar	-	-	-	-	-	-
Letonija	-	-	-	-	-	-
Litvanija	0	-	0	-	0	-
Luksemburg	0	0	2.9	2.5	-2.9	-2.5
Mađarska	-	-	-	-	-	-
Malta	-	-	-	-	-	-
Holandija	-	0	-	0	-	0
Austrija	0	0	0	0	0	0
Poljska	0	-	0	-	0	-
Portugal	-	-	-	-	-	-
Rumunija	-	-	-	-	-	-
Slovenija	0	—	0	—	0	—
Slovačka	-	-	-	-	-	-
Finska	-	-	-	-	-	-
Velika Britanija	0	0	0.3	0.4	-0.3	-0.4
Švedska	0.1	0	0	-	0.1	0
Ukupno	0.1	0.2	4.1	3.4	-4	-3.2

Izvor: EUROSTAT

5.1.7 Tabela 7: Trgovinske transakcije TRI Uslugama Kosova sa EU u milionima evra

Država	Izvoz		Uvoz		Saldo	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Nemačka	8.2	12.2	4.1	4.4	4.1	7.8
Belgija	0.1	1.1	0.2	0.6	-0.1	0.5
Bugarska	0	0.4	0.2	0.3	-0.2	0.1
Češka Republika	0.1	0.3	0.2	0.4	-0.1	-0.1
Danska	0	0	0.1	0.1	-0.1	-0.1
Estonija	0	0	0	0.1	0.0	-0.1
Irska	0	2.5	0.2	0.4	-0.2	2.1
Grčka	0	0	0	0	0.0	0.0
Španija	0	0.1	0.1	0.1	-0.1	0.0
Francuska	2.1	0.1	3.6	1	-1.5	-0.9
Hrvatska	0	0.2	0.6	1.2	-0.6	-1.0
Italija	0.6	0.9	7.1	5.5	-6.5	-4.6
Kipar	0	0	0.1	0	-0.1	0.0
Letonija	0.2	0	0.1	0.1	0.1	-0.1
Litvanija	0	0	0	0	0	0.0
Luksemburg	0.2	0.1	0.9	0.3	-0.7	-0.2
Mađarska	0.1	0.2	0	0.3	0.1	-0.1
Malta	0.2	0.5	0	0.1	0.2	0.4
Holandija	1.9	1.0	0.5	0.4	1.4	0.6
Austrija	1.1	1.0	0.5	0.4	0.6	0.6
Poljska	0.2	1.8	0.1	0.2	0.1	1.6
Portugal	-	0.0	-	0	-	0.0
Rumunija	0.1	0.0	0	0.1	0.1	-0.1
Slovenija	2.8	2.3	0.5	0.6	2.3	1.7
Slovačka	0.0	0.0	0.2	0	-0.2	0.0
Finska	0.0	0.1	0	0	0	0.1
Velika Britanija	1.8	2.0	4.7	3	-2.9	-1.0
Švedska	0.0	0.0	0.2	0.1	-0.2	-0.1
Ukupno	19.7	26.8	24.2	19.7	-4.5	7.1

Izvor: EUROSTAT

5.1.8 Tabela 8: Trgovinske transakcije ostalim poslovnim uslugama Kosova sa EU u milionima evra

Država	Izvoz		Uvoz		Saldo	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Nemačka	19.1	26.4	2.1	3.5	17	22.9
Belgija	2.7	4.7	1.2	1.3	1.5	3.4
Bugarska	0.5	3.7	0.5	0.8	0.0	2.9
Češka Republika	2.4	2.1	0.1	0.4	2.3	1.7
Danska	0.4	0.3	0.5	0.6	-0.1	-0.3
Estonija	0.1	0.1	0.1	0.2	0	-0.1
Irska	0.6	3.0	3.8	4.2	-3.2	-1.2
Grčka	0.0	0.1	0.4	0.4	-0.4	-0.3
Španija	0.2	0.2	0	0.4	0.2	-0.2
Francuska	1.2	1.5	1.5	1.1	-0.3	0.4
Hrvatska	1.4	1.9	0.9	0.7	0.5	1.2
Italija	2.3	3.0	1.9	2.2	0.4	0.8
Kipar	0.4	2.0	0.4	0.9	0	1.1
Letonija	0.3	0.2	0	0.2	0.3	0.0
Litvanija	0.0	0.0	0	0.1	0	-0.1
Luksemburg	0.9	1.1	0.1	0.2	0.8	0.9
Mađarska	1.5	2.1	1	1.2	0.5	0.9
Malta	2.3	1.3	0	0.2	2.3	1.1
Holandija	1.0	1.6	0.6	0.8	0.4	0.8
Austrija	4.9	5.4	1.2	1.2	3.7	4.2
Poljska	1.8	7.5	0	0.3	1.8	7.2
Portugal	0.0	0.0	0	0.1	0	-0.1
Rumunija	0.3	0.4	0.7	1	-0.4	-0.6
Slovenija	1.7	1.7	0.5	0.7	1.2	1.0
Slovačka	0.1	0.8	0.2	0.1	-0.1	0.7
Finska	0.4	0.4	0.3	1.1	0.1	-0.7
Velika Britanija	3.4	3.9	2.3	3.4	1.1	0.5
Švedska	0.8	1.0	0.2	0.2	0.6	0.8
Ukupno	50.7	76.4	20.5	27.5	30.2	48.9

Izvor: EUROSTAT

5.1.9 Tabela 9: Trgovinske transakcije ličnim, kulturnim i rekreativnim uslugama Kosova sa EU u milionima evra

Država	Izvoz		Uvoz		Saldo	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Nemačka	0	0.6	0.2	0.2	-0.2	0.4
Belgija	0.1	0.0	0	0.1	0.1	-0.1
Bugarska	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Češka Republika	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Danska	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Estonija	-	0.0	-	0	-	0.0
Irska	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Grčka	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Španija	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Francuska	0.3	0.1	0	0.1	0.3	0.0
Hrvatska	0.0	0.1	0	0.2	0.0	-0.1
Italija	0.0	0.0	0	0.1	0.0	-0.1
Kipar	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Letonija	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Litvanija	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Luksemburg	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Mađarska	0.0	0.1	0	0	0.0	0.1
Malta	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Holandija	0.0	0.2	0	0	0.0	0.2
Austrija	0.0	0.1	0	0.1	0.0	0.0
Poljska	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Portugal	-	0.2	-	0	-	0.2
Rumunija	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Slovenija	0.0	0.1	0	0	0.0	0.1
Slovačka	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Finska	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Velika Britanija	0.4	0.3	0	0.4	0.4	-0.1
Švedska	0.0	0.1	0	0	0.0	0.1
Ukupno	0.8	1.9	0.2	1.2	0.6	0.7

Izvor: EUROSTAT

**5.1.10 Tabela 10: Državna Roba i Usluga Kosova
n.i.e. Trgovinske Transakcije sa EU u
milijardima evra**

Država	Izvoz		Uvoz		Saldo	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Nemačka	4.2	4.3	0.4	0.7	3.8	3.6
Belgija	0.0	0.0	0.4	0.7	-0.4	-0.7
Bugarska	0.0	0.1	0	0	0.0	0.1
Češka Republika	0.0	0.1	0.5	0.7	-0.5	-0.6
Danska	0.2	0.2	0	0	0.2	0.2
Estonija	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Irska	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Grčka	0.8	0.6	0	0	0.8	0.6
Španija	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Francuska	0.0	0.0	0.9	1.4	-0.9	-1.4
Hrvatska	0.0	0.1	0.4	0.7	-0.4	-0.6
Italija	3.2	3.1	0.4	0.7	2.8	2.4
Kipar	-	0.0	-	0	-	0.0
Letonija	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Litvanija	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Luksemburg	0.0	0.1	0	0	0.0	0.1
Mađarska	2.0	2.1	0.4	0.7	1.6	1.4
Malta	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Holandija	0.0	0.0	0.4	0.7	-0.4	-0.7
Austrija	2.8	2.9	0.5	0.7	2.3	2.2
Poljska	1.6	1.4	0	0	1.6	1.4
Portugal	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Rumunija	0.4	0.4	0	0	0.4	0.4
Slovenija	1.6	1.6	0	0	1.6	1.6
Slovačka	0.0	0.0	0	0	0.0	0.0
Finska	0.2	0.1	0	0	0.2	0.1
Velika Britanija	0.0	0.0	0.6	0.7	-0.6	-0.7
Švedska	0.0	0.0	0.5	0.7	-0.5	-0.7
Ukupno	17.0	17.1	5.4	8.4	11.6	8.7

Izvor: EUROSTAT

5.1.11 Tabela 11: Kosovske proizvodne usluge na fizičkim inputima u vlasništvu drugih sa EU u milionima evra

Država	Kredit		Debit		Saldo	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Nemačka	0.2	0.2	0	0	0.2	0.2
Belgija	0	0.1	0	0	0	0.1
Bugarska	0	0.0	0	0	0	0
Češka Republika	0	0.0	0	0	0	0
Danska	0	0.0	0	0	0	0
Estonija	0	0.0	0	0	0	0
Irska	0	0	0	0	0	0
Grčka	0	0	0	0	0	0
Španija	0	0	0	0	0	0
Francuska	0.2	0.4	0	0	0.2	0.4
Hrvatska	0.2	0.4	0	0	0.2	0.4
Italija	0	0	0	0	0	0
Kipar	0	0	0	0	0	0
Letonija	0	0	0	0	0	0
Litvanija	0	0	0	0	0	0
Luksemburg	0	0	0	0	0	0
Mađarska	0	0	0	0	0	0
Malta	0	0	0	0	0	0
Holandija	1.5	1.6	0	0	1.5	1.6
Austrija	0	0.2	0	0	0.2	0.0
Poljska	0	0	0	0	0	0
Portugal	0	0	0	0	0	0
Rumunija	0	0.1	0	0	0.1	0.0
Slovenija	0	0	0	0	0	0
Slovačka	0	0	0	0	0	0
Finska	0	0	0	0	0	0
Velika Britanija	0	0	0	0	0	0
Švedska	0	0.1	0	0	0.1	0.0
Ukupno	2.1	3.1	0.0	0.0	2.5	2.7

Source Eurostat

5.1.12 Tabela 12: Kosovske usluge održavanja i opravki n.i.e. sa EU u milionima evra

Država	Kredit		Debit		Saldo	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Nemačka	0	0.0	0	0.6	0	-0.6
Belgija	0	0.0	0	0.1	0	-0.1
Bugarska	0	0.0	0	0	0	0
Češka Republika	0	0.0	0	0	0	0
Danska	0	0.0	0	0	0	0
Estonija	0	0.0	0	0	0	0
Irska	0	0	0	0	0	0
Grčka	0	0	0	0	0	0
Španija	0	0	0	0	0	0
Francuska	0	0	0	0	0	0
Hrvatska	0	0	0	0	0	0
Italija	0	0	0.1	0	-0.1	0.0
Kipar	0	0	0	0	0	0
Letonija	0	0	0	0	0	0
Litvanija	0	0	0	0	0	0
Luksemburg	0	0	0.1	0	-0.1	0.0
Mađarska	0	0	0	0	0	0
Malta	0	0	0	0	0	0
Holandija	0	0	0.1	0	-0.1	0.0
Austrija	0	0	0.1	0	-0.1	0.0
Poljska	0	0	0.1	0	-0.1	0.0
Portugal	0	0	0	0	0	0
Rumunija	0	0	0	0	0	0
Slovenija	0	0	0	0	0	0
Slovačka	0	0	0	0	0	0
Finska	0	0	0	0	0	0
Velika Britanija	0	0	0	0	0	0
Švedska	0	0	0	0	0	0
Ukupno	0	0.0	0.5	0.7	-0.5	-0.7

Source EUROSTAT

5.1.13 Tabela 13: Kosovske naplate za upotrebu intelektualne svojine n.i.e. sa EU u milionima evra

Država	Kredit		Debit		Saldo	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Nemačka	0	0.0	0	0	0	0
Belgija	0	0.0	0	0.2	0	-0.2
Bugarska	0	0.0	0	0	0	0
Češka Republika	0	0.0	0	0	0	0
Danska	0	0.0	0	0	0	0
Estonija	0	0.0	0	0	0	0
Irska	0	0	0	0	0	0
Grčka	0	0	0	0	0	0
Španija	0	0	0	0	0	0
Francuska	0	0	0	0	0	0
Hrvatska	0	0	0	0.1	0	-0.1
Italija	0	0	0	0	0	0
Kipar	0	0	0	0	0	0
Letonija	0	0	0	0	0	0
Litvanija	0	0	0	0	0	0
Luksemburg	0	0	0	0	0	0
Mađarska	0	0	0	0	0	0
Malta	0.2	0	0	0	0.2	0.0
Holandija	0	0	0	0	0	0
Austrija	0	0	0	0	0	0
Poljska	0	0	0	0	0	0
Portugal	0	0	0	0	0	0
Rumunija	0	0	0	0	0	0
Slovenija	0	0	0.7	0.3	-0.7	-0.3
Slovačka	0	0	0	0	0	0
Finska	0	0	0	0	0	0
Velika Britanija	0	0	0.1	0.1	-0.1	-0.1
Švedska	0	0	0	0	0	0
Ukupno	0.2	0.0	0.8	0.7	-0.6	-0.7

Izvor: EUROSTAT

5.2 Podaci o Trgovini Uslugama sa CEFTA Strankama

5.2.1 *Tabela 14: Trgovinske transakcije ukupnih usluga Kosova sa CEFTA Strankama u milionima evra*

	Izvoz	Uvoz	Saldo	Izvoz	Uvoz	Saldo
Država/Godina	2017			2018		
Albanija	54.896	178.73	-123.834	18.01	140.58	-122.57
Bosna i Hercegovina	1.523	4.25	-2.727	16.89	5.17	11.72
Severna Makedonija	9.480	26.55	-17.07	4.35	15.10	-10.75
Moldova	0.372	0.07	0.302	0.38	0.06	0.33
Crna Gora	7.034	18.63	-11.596	8.92	14.88	-5.95
Srbija	15.566	8.15	7.416	18.39	8.98	9.41
Ukupno	89.871	236.38	-147.509	66.94	184.76	-117.83

Izvor: Centralna Banka Kosova (CBK)

5.2.2 *Tabela 15: Kosovske proizvodne usluge na fizičkim inputima u vlasništvu drugih – Trgovinske transakcije sa CEFTA Strankama u milionima evra*

	Izvoz	Uvoz	Saldo	Izvoz	Uvoz	Saldo
Država/Godina	2017			2018		
Albanija	0.19	0.00	0.19	0.131	0.000	0.131
Bosna i Hercegovina	-	0.00	-	0.000	0.000	0.000
Severna Makedonija	0.22	0.00	0.22	0.099	0.000	0.099
Moldova	-	0.00	-	0.000	0.000	0.000
Crna Gora	-	0.00	-	0.003	0.000	0.003
Srbija	-	0.00	-	0.000	0.000	0.000
Ukupno	0.41	0.00	0.41	0.234	0.000	0.234

Izvor: Centralna Banka Kosova (CBK)

5.2.3 *Tabela 16: Kosovske usluge održavanja i opravki n.i.e. Trgovinske transakcije sa CEFTA Strankama u milionima evra*

	Izvoz	Uvoz	Saldo	Izvoz	Uvoz	Saldo
Država/Godina	2017			2018		
Albanija	-	0.00	-	0.000	0.000	0.000
Bosna i Hercegovina	-	0.07	-0.07	0.000	0.031	-0.031
Severna Makedonija	-	0.08	-0.08	0.000	0.010	-0.010
Moldova	-	0.00	-0.00	0.000	0.000	0.000
Crna Gora	-	0.00	-	0.000	0.000	0.000
Srbija	-	0.21	-0.21	0.000	0.058	-0.058
Ukupno		0.00	-0.37	0.000	0.099	-0.099

Izvor: EUROSTAT

5.2.4 *Tabela 17: Trgovinske transakcije transporta Kosova sa CEFTA Strankama u milionima evra*

	Izvoz	Uvoz	Saldo	Izvoz	Uvoz	Saldo
Država/Godina	2017			2018		
Albanija	0.24	0.61	-0.37	0.191	1.112	-0.921
Bosna i Hercegovina	0.04	3.45	-3.41	0.000	2.666	-2.666
Severna Makedonija	0.43	1.97	-1.54	0.331	2.117	-1.787
Moldova	-	0.01	-0.01	0.000	0.020	-0.020
Crna Gora	0.17	0.51	-0.34	0.122	0.191	-0.070
Srbija	0.01	0.30	-0.29	0.032	0.376	-0.344
Ukupno	0.89	6.85	-5.96	0.675	6.483	-5.809

Izvor: Centralna Banka Kosova (CBK)

5.2.5 Tabela 18: Trgovinske transakcije turističkih usluga Kosova sa CEFTA Strankama u milionima evra

	izvoz	uvoz	saldo	izvoz	uvoz	saldo
Država/Godina	2017			2018		
Albanija	6.47	128.28	-121.81	40.599	162.056	-121.457
Bosna i Hercegovina	16.11	0.50	15.60	0.507	0.340	0.167
Severna Makedonija	1.27	6.81	-5.54	4.186	15.429	-11.243
Moldova	0.14	0.04	0.10	0.132	0.043	0.089
Crna Gora	1.30	11.51	-10.21	1.206	12.119	-10.913
Srbija	16.03	2.02	14.02	13.169	1.930	11.239
Ukupno	41.32	149.15	-107.83	59.802	191.918	-132.117

Izvor: Centralna Banka Kosova (CBK)

5.2.6 Tabela 19: Trgovinske transakcije sa građevinskim uslugama Kosova sa CEFTA Strankama u milionima evra

	Izvoz	Uvoz	Saldo	Izvoz	Uvoz	Saldo
Država/Godina	2017			2018		
Albanija	0.28	0.06	0.22	1.051	0.090	0.961
Bosna i Hercegovina	0.02	0.00	0.02	0.013	0.000	0.013
Severna Makedonija	0.05	0.27	-0.22	0.187	0.421	-0.234
Moldova	-	0.00	-	0.000	0.000	0.000
Crna Gora	0.53	0.13	0.41	0.481	0.013	0.468
Srbija	0.09	0.08	0.00	0.054	0.080	-0.027
Ukupno	0.98	0.55	0.43	1.792	0.604	1.188

Izvor: Centralna Banka Kosova (CBK)

5.2.7 Tabela 20: Trgovinske transakcije osiguranja i penzijskih usluga Kosova sa CEFTA Strankama u milionima evra

Država/Godina	Izvoz	Uvoz	Saldo	Izvoz	Uvoz	Saldo
	2017			2018		
Albanija	0.08	2.46	-2.38	0.597	3.008	-2.411
Bosna i Hercegovina	0.10	0.94	-0.84	0.107	0.804	-0.696
Severna Makedonija	0.33	2.54	-2.21	0.540	2.677	-2.138
Moldova	-	0.00	-0.00	0.000	0.005	-0.005
Crna Gora	0.66	0.19	0.48	0.676	0.188	0.488
Srbija	0.31	5.18	-4.88	0.253	4.671	-4.418
Ukupno	1.48	11.31	-9.82	2.193	11.354	-9.161

Izvor: Centralna Banka Kosova (CBK)

5.2.8 Tabela 21: Trgovinske transakcije finansijskih usluga Kosova sa CEFTA Strankama u milionima evra

Država/ Godina	Izvoz	Uvoz	Saldo	Izvoz	Uvoz	Saldo
	2017			2018		
Albanija	-	0.00	-	0.000	0.000	0.000
Bosna i Hercegovina	-	0.00	-	0.000	0.015	-0.015
Severna Makedonija	-	0.00	-	0.064	0.000	0.064
Moldova	-	0.00	-	0.000	0.000	0.000
Crna Gora	-	0.00	-	0.000	0.000	0.000
Srbija	0.00	0.17	-0.17	0.000	0.008	-0.008
Ukupno	0.00	0.17	-0.17	0.064	0.023	0.040

Izvor: Centralna Banka Kosova (CBK)

5.2.9 Tabela 22: Naplata za korišćenje trgovinske transakcije intelektualnim vlasništvom Kosova sa CEFTA Strankama u milionima evra

	izvoz	uvoz	saldo	izvoz	uvoz	saldo
Država/ Godina	2017			2018		
Albanija	0.03	0.17	-0.14	0.089	0.137	-0.048
Bosna i Hercegovina	-	0.00	0.00	0.000	0.180	-0.180
Severna Makedonija	-	0.02	-0.02	0.001	0.367	-0.366
Moldova	-	0.00	-	0.000	0.000	0.000
Crna Gora	-	0.00	-	0.000	0.021	-0.021
Srbija	-	0.06	-0.06	0.000	0.046	-0.046
Ukupno	0.03	0.25	-0.22	0.090	0.751	-0.661

Izvor: Centralna Banka Kosova (CBK)

5.2.10 Tabela 23: Trgovinske transakcije TRI uslugama Kosova sa CEFTA Strankama u milionima evra

	Izvoz	Uvoz	Saldo	Izvoz	Uvoz	Saldo
Država/ Godina	2017			2018		
Albanija	6.60	5.00	1.60	6.322	6.847	-0.525
Bosna i Hercegovina	0.06	0.10	-0.04	0.089	0.126	-0.037
Severna Makedonija	0.27	2.05	-1.78	0.961	3.311	-2.350
Moldova	-	0.00	-	0.000	0.000	0.000
Crna Gora	2.70	1.77	0.93	2.556	5.135	-2.580
Srbija	0.15	0.55	-0.40	0.092	0.567	-0.475
	9.78	9.48	0.31	10.113	15.988	-5.875

Izvor: Centralna Banka Kosova (CBK)

5.2.11 Tabela 24: Trgovisne transakcije ostalih poslovnih usluga Kosa sa CEFTA Strankama u milionima evra

	Izvoz	Uvoz	Saldo	Izvoz	Uvoz	Saldo
Država/ Godina	2017			2018		
Albanija	3.64	3.34	0.30	5.416	4.589	0.827
Bosna i Hercegovina	0.54	0.08	0.46	0.769	0.076	0.693
Severna Makedonija	1.65	0.76	0.90	2.949	1.357	1.591
Moldova	-	0.00	-	0.000	0.005	-0.005
Crna Gora	3.56	0.27	3.28	1.969	0.238	1.731
Srbija	1.79	0.31	1.48	1.942	0.338	1.604
Ukupno	11.19	4.76	6.43	13.463	6.603	6.860

Izvor: Centralna Banka Kosova (CBK)